DANA-MIHAELA ZAMFIR
(Bucureşti)

# ÎN LEGĂTURĂ CU ISTORIA AMUŢIRII LUI *-U* FINAL. DESPRE REZISTENŢA ÎN TIMP ŞI DESPRE DIFUZIUNEA DIALECTALĂ A TIPURILOR FONETICE *PUIU, OCHIU* ŞI *ARICIU*

## 1. Situaţia lui *-u* final în graiurile dacoromâne actuale

Pentru înţelegerea gradului în care *u* final precedat de sunet palatal a rezistat tendinţei de asurzire care, încă din epoca celor mai vechi texte româneşti, câştigase un teren considerabil într-o mare parte a teritoriului dacoromân, trebuie luată în consideraţie situaţia aceluiaşi sunet atunci când este precedat de sunet nepalatal (consoană simplă sau grup consonantic). Comparaţia se poate face pe sursele româneşti vechi sau pe materialele dialectale şi duce, în linii mari (abstracţie făcând, în primul rând, de factorul cronologic, adică de variaţia în timp a gradelor de conservare), la aceleaşi rezultate.

În general, ariile actuale în care se poate vorbi de o conservare, în grade diferite, a lui *-u* final sunt Crişana (pentru care fenomenul este diagnostic, cf. şi *Tratat* 1984, p. 293; excepţie face în mod sistematic sudul acestei regiuni, care constituie, sub toate aspectele, o arie dialectală în prelungirea celei bănăţene), Transilvania şi Muntenia propriu-zisă. Banatul, Maramureşul, Oltenia şi Moldova[1] sunt, în

[1] Cf. totuşi *Tratat* 1984, p. 213: „*u* scurt, nesilabic, în poziţie finală este atestat în graiurile din sud-vestul Moldovei, ca un sunet slab perceptibil"; exemplele enumerate sunt numai pentru cuvinte cu radical în consoane nepalatale – labiale (*lup*), dentale (*piept*), velare (*fag*), la care se aduagă şuierătoarea *ş* (*moş*). „Materialul înregistrat în ALR arată că *-u* final apare *numai în sudul Moldovei*, până la Prut" [s.n.]. Într-adevăr, în măsura în care apare în răspunsurile la anchetele ALR şi NALR, *-u* final poate fi considerat *atipic* pentru Moldova, fiind prezent într-o zonă de frontieră dialectală, în vecinătatea graiurilor munteneşti.

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

general, arii fără *-u*; este cu atât mai notabil faptul că excepţiile se situează exact la nivelul cuvintelor în care *-u* este precedat de sunet palatal[2].

**1.1. *-u* după consoane nepalatale**

**1.1.1. *-u* după consoană labială**

În principiu, ar fi de aşteptat ca prezenţa unei consoane labiale la finala radicalului unui cuvânt să favorizeze, graţie trăsăturii comune [+ labial], menţinerea vocalei finale. În realitate, lucrurile nu stau aşa, atât atestările vechi, cât şi formele dialectale arătând că nu există diferenţieri de comportament între cuvintele cu radical în consoană labială şi cele cu radical în alt tip de consoană non-palatală în privinţa menţinerii timbrului vocalic final.

Lipsa de vitalitate a lui *-u* după consoană labială se poate constata pe harta 1 (*ca**p***) din ALRR *Sinteză*, unde *-u* final silabic nu se întâlneşte decât în câteva puncte din vestul Crişanei (aria care poate fi socotită, sub toate aspectele, cea mai conservatoare din punctul de vedere al rezistenţei lui *-u*); *-u* asilabic, sub formele *u̯* şi *ů̯*, acoperă cea mai mare parte a Crişanei şi formează două arii destul de restrânse în Transilvania (una în vest şi cealaltă în sud[3]) şi una şi mai restrânsă în partea sud-estică a Munteniei propriu-zise[4].

În *or**b*** (ALRR *Sinteză*, h. 45), *u* final asilabic formează o arie destul de compactă în centrul Crişanei, iar varianta lui mai slab perceptibilă (*ů̯*), care acoperă cea mai mare a Crişanei, este sensibil mai extinsă în Transilvania decât diversele variante cu *u* asilabic ale lui *ca**p***; aria muntenească este, în esenţă, aceeaşi pe care am conturat-o mai sus pentru oclusiva labială surdă.

[2] Pentru Banat se găseşte în *Tratat* 1984, p. 247 următoarea observaţie, care izolează (fără a remarca trăsătura fonetică care le este comună) o serie de cuvinte în care „*u* final silabic, etimologic, a fost notat într-o arie compactă, din sudul Banatului", şi anume *muşchi*, *ochi* şi *junghi*, adică exact cuvinte din seria cu radical în oclusivă palatală (*ḱ*/*ǵ*) pe care am inclus-o în cercetarea noastră.

[3] Cf. *Tratat* 1984, p. 363: „În graiurile din vestul Translivaniei, exceptându-le pe cele din sud-vestul provinciei, *u* final afon se păstrează".

[4] Cf. *Tratat* 1984, p. 168: „*u* final asilabic [...] apare în jumătatea estică a Munteniei şi în Dobrogea, ca fenomen important în urma mişcărilor de populaţie".

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**1.1.2. -*u* după consoană dentală**

**1.1.2.1. dentalele nesonante**

Un argument extrem de puternic al lipsei de relevanţă a trăsăturii [+ labial] a consoanei de la finala radicalului formelor verbale şi a formelor nominale corespunzătoare declinării a doua latine este faptul că, în linii generale, ariile cu *-u* după labială şi cele cu *-u* după dentală coincid; o astfel de coincidenţă se poate constata, de exemplu, comparând extensiunea geografică a lui *-u* în *cap* cu cea a lu *-u* în *surd* (ALRR *Sinteză*, h. 64). Detaliul cel mai elocvent al acestei comparaţii (la care se pot adăuga comparaţii cu alte tipuri consonantice) este chiar o sensibilă dilatare a tipului *cred* ̯ în raport cu tipul *cap* ̯, mai ales în Transilvania (deosebirile de extensiune geografică sunt insignifiante în celelalte două regiuni, iar în Crişana ţin de natura lui *-u* sub aspectul perceptibilităţii).

**1.1.2.2. dentalele sonante**

Aria lui *-u* final în cuvântul *păr* (ALRR *Sinteză*, h. 8) nu diferă foarte mult de cea a lui *cap*, dar cuprinde ceva mai multe puncte cu *u* silabic în Crişana şi ceva mai multe puncte cu *u* asilabic în vestul şi în sudul Transilvaniei; punctele cu *u* asilabic din jumătatea vestică a Munteniei sunt destul de răzleţe.

**1.2. -*u* după sunet palatal**

**1.2.1. -*u* după oclusivele palatale**

Răspunsurile la întrebarea [97] (*ochi*) din chestionarul NALR – pe baza cărora s-au redactat în ALRR *Sinteză* hărţi care au urmărit alte fenomene decât soarta vocalei tematice din lat. *oculus* – arată că mai mult de jumătate din Transilvania – toată partea vestică, coborând de la nord spre sud până mai jos de Alba Iulia, şi partea centrală a jumătăţii sudice – are sunetul *u* (asilabic în cea mai mare parte a cazurilor) păstrat atât după oclusiva palatală primară, cât şi după ambele stadii de alterare, [ť] şi [ĉ]. Aria lui *u* final asurzit (cu diverse grade de perceptibilitate) include, în linii mari, şi estul Munteniei şi sudul Moldovei; partea cea mai notabilă a acestui fenomen este însă faptul că în Banat, care este o arie fără *-u* (vezi *supra*, **1.**), există o

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

arie compactă cu *u* final păstrat[5] în jumătatea sudică. Singurele arii în care absenţei sistematice a lui *u* final după sunete nepalatale îi corespunde o absenţă de acelaşi grad după sunete palatale sunt Oltenia[6] şi Maramureşul.

În cele ce urmează vom descrie modul în care apare opoziţia între formele cu *-u* (plenison sau asurzit) şi cele fără *-u* în răspunsurile la întrebarea [283] (*muşchi*) din chestionarul NALR, indiferent de transformările suferite de grupul consonantic primar [şḱ] (vezi anexa 1).

Lăsând de o parte aria tipică a conservării lui *-u*, care este mai puţin relevantă pentru problema pe care o urmărim, se observă că formele cu *-u* final ocupă o parte considerabilă din Transilvania şi Muntenia, că acoperă şi partea sudică a Moldovei şi că în sudul Banatului fonetismul specific [şḳi̯u] formează o arie compactă; caracterul plenison al lui *-u* în această arie este cu atât mai remarcabil, cu cât în celelalte regiuni caracterizate prin conservarea elementului labial final nu se conturează arii compacte în care acesta să fie silabic.

Cazurile de depalatalizare a grupului primar [şḱ] (sau a variantelor lui dialectale regulate) sunt foarte rare; finala [şt̬u̬] din punctele transilvănene 328 şi 329 este în mod evident posterioară evoluţiei specifice a lui [ḱ] primar la [ť]; în fonetismul maramureşean [sc] (punctul cartografic 226) este neobişnuită pentru aria respectivă nu numai depalatalizarea aparent mult

[5] Cu observaţia că în Banat oclusivelor palatale din limba literară le corespund, în general, oclusive velare – cu alte cuvinte, segmentelor [ḳe], [ḳi] [ǵe] şi [ǵi] din limba literară (în cuvinte ca *ureche*, *chingă*, *veghe* şi *ghindă*) le corespund [ke], [ki], [ge] şi [gi], oclusivelor palatale la finală de cuvânt le corespund oclusive velare urmate de *i* final asilabic (respectiv ([okʲ], [jungʲ]), iar oclusivelor palatale urmate de *a*, *o* şi *u* le corespund segmente formate dintr-o oclusivă velară urmată de [i̯] ([ki̯amă], [gi̯aţă]).

[6] Reducera lui *u* după *ḱ* este practic generală în Oltenia, prezenţa cu totul izolată a unui fonetism cu [i̯ᵘ̯] în punctul 907 fiind evident nesemnificativă dialectal.

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

mai veche (adică anterioară generalizării stadiului dialectal specific [t′], vezi *supra*), ci şi depalatalizarea primei consoane a grupului etimologic [şḱ]: după cum se vede din tabel, depalatalizarea lui [ş] se produce în puţinele exemple de acest tip care mai apar în diverse alte zone ca o *disimilare* în grupul consonantic primar, consoana a doua păstrându-şi caracterul palatal.

Fenomenul depalataliării finalei se poate observa şi în răspunsurile la întrebarea [297] (*junghi*) din chestionarul NALR. Într-o parte destul de mică a dacoromânei (cele mai multe forme se găsesc în Muntenia), reflexul lui *iug*(*u*)*lum* are finala radicalului depalatalizată: [g] 50, 57; [g$^{u}$] 750, 753; [gu] 727, 729, 731, 744; [d] 386. Reflexul transilvănean [d] arată că fenomenul depalatalizării este târziu, posterior evoluţiei consoanei primare [ǵ] la [ď].

În cazul lui *junghi* se conturează mai clar decât în cazul lui *muşchi*, descris mai sus, o arie compactă cu *-u* final plenison în nord-estul Munteniei (alături de cea bănăţeană; vezi şi anexa 2). În condiţiile în care ariile cu vocală finală silabică sunt difuze şi/sau (relativ) restrânse în Transilvania şi chiar şi în Crişana, prezenţa unor arii compacte cu *-u* în afara perimetrelor tipice în care fenomenul amuţirii este slab reprezentat sau chiar total absent este indiciu foarte puternic atât al dependenţei conservării lui *-u* de natura finalei radicalului, cât şi al faptului că acest fenomen este independent de mult-invocatele „mişcări de populaţie”; el constituie, dimpotrivă, o trăsătură dialectală în care se reflectă tendinţa aproape general dacoromână de păstrare a lui *-u* după sunet palatal, care trebuie să fi fost mult mai puternică în arii care nu coincid (sau coincid doar parţial) cu ariile în care se conservă *-u* în celelate tipuri de contexte fonetice.

Răspunsurile la întrebarea [388] (*genunchi*) oferă pentru fenomenul conservării lui *-u* final un material dialectal mai redus, deoarece în anumite arii reflexul lui *genuculus* a fost reîncadrat morfologic, aşa încât formele de singular sunt în *-e* (o arie compactă cu refacere morfologică este în acest caz Banatul). Şi pentru acest cuvânt se confirmă însă existenţa unei arii compacte cu *-u* plenison în nord-estul Munteniei, ca şi răspân-

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

direa variantelor cu *-u* (în diverse grade de asurzire) în sudul Moldovei şi într-o mare parte a Munteniei. În tabelul de mai jos am departajat formele cu *-u* păstrat de cele în care *-u* a dispărut complet, în ariile carcterizate prin conservarea tipului flexionar etimologic (corespunzător conjugării a II-a latine).

| **forme cu *-u*** | **forme fără *-u*** |
|---|---|
| **ĝenúnḱ̬u̯** 128, 145, 158, 205, 273, 352, 396, 421, 588, 594, 614, 615, 622, 628, 631, 633, 635, 636, 638–641, 643–645, 647–652, 654, 656–660, 662, 665, 668, 729, 871, 873, 0206, 0211, 0218; **ĝenúnḱu** 716, 721, 734, 738, 0214.<br>**ĝenúḱ̬u̯** 704, 714, 715, 717–719, 727, 741, 744, 746, 828, 832, 836, 837, 839, 841, 842, 845, 846, 848, 851, 855, 858, 863, 866, 868, 869, 895, 899; **ĝonúḱ̬u̯** 844, 865, 892; **ĝenúḱu** 698, 726, 730, 733, 735–737, 739, 740, 750.<br><br>**ĝĕnúḱ̬u̯** 892. | **ĝenúnḱ** 138, 184, 213, 312, 335, 337, 339, 361, 362, 384, 386, 443, 453, 465–467, 469, 471–473, 475–480, 483–486, 488, 489, 491–500, 502–511, 513, 515–520, 522–524, 526–541, 543–551, 553–562, 564–569, 571–576, 578, 581–587, 589–593, 595–602, 604–613, 616–621, 623–627, 629, 630, 632, 634, 637, 642, 646, 655, 661, 663, 664, 670, 674, 678, 679, 683, 684, 687, 722, 742, 757, 759, 765, 772, 773, 775, 825, 830, 872, 874, 875, 877–880, 882–884, 886, 887, 891, 897, 05–033, 035–047, 050, 051, 053–056, 058–071, 073, 074, 076–084, 086–091, 093–0111, 0113–0123, 0125–0145, 0147–0164, 0166–0171, 0173–0180, 0182–0189, 0193–0205, 0207, 0209, 0213, 0215, 0216, 0220–0224; **ẑe̯/enúi̯ḱ** 501;<br>**ĝenúḱ** 464, 514, 525, 675, 680, 682, 685, 686, 688–692, 695–697, 699–701, 703, 705–713, 720, 725, 728, 731, 732, 743, 745, 747–749, 751–755, 758, 760, 761, 763, 764, 766–768, 771, 779, 781, 783, 784, 786–788, 790–800, 803–810, 812, 813, 815–820, 823, 826, 827, 829, 833, 835, 838, 843, 847, 849, 850, 852–854, 856, 857, 859, 861, 862, 864, 870, 876, 881, 885, 888–890, 893, 894, 898, 900; **ĝonúḱ** 860, 867; **ĝenúi̯ḱ** 693, 694. |

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

### 1.2.2. *-u* după africatele prepalatale

Folosind materialele aflate în Arhiva ALR de la Cluj[7], am redactat o serie de hărţi[8] pe care se pot vizualiza ariile configurate pe baza răspunsurilor la întrebările 1186 (*arici*), 1807 (*baci*) şi 1093 (*bici*) din Chestionarul ALR. Finala *-ciu* ([ĉu]) este neetimologică atât în cuvântul moştenit *arici*[9] (caz îndelung discutat de evoluţie atipică a finalei lat. *-icius*, care în pricipiu ar fi trebuit să ajungă la *-iʇu*), cât şi în împrumuturile *baci* şi *bici*, unde *vocala* finală este în mod cert analogică. Dar, abstracţie făcând de difuziunea dialectală profund diferită a acestor trei cuvinte (*arici* este general dacoromân, în timp ce *baci* este absent din cea mai mare parte a ariei vestice, iar *bici* este cu totul izolat în jumătatea nordică a Dacoromaniei), ponderea ariilor cu *-ĉu* în raport cu cele cu *-ĉ* poate fi considerată egală în toate cele cazuri şi individualizând în mod consecvent sud-estul Transilvaniei, estul Munteniei şi sudul Moldovei; vezi şi anexele 3, 4 şi 5.

Extensiunea lui *-u* final în formele derivate cu sufixele *-aci* şi *-ici* a fost în dacoromâna veche întru totul comparabilă cu extensiunea lui *-u* final etimologic după sunet palatal (vezi mai jos); puţinele răspunsuri relevante obţinute la întrebarea 1895 din chestionarul ALR arată că formele de tipul *licuri**ciu*** (cuvânt aproape absent din aria nordică a dacoromânei şi chiar dintr-o porţiune considerabilă a ariei sudice)

---

[7] Arhiva ALR se află la Institutul de Lingvistică şi Istorie Literară „Sextil Puşcariu" din Cluj-Napoca; în excerptarea materialelor aflate în fişe am primit un ajutor extrem de preţios din partea colegei noastre Veronica Vlasin, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

[8] Toate hărţile cu simboluri pe care le anexăm la articolul nostru au fost redactate în format electronic de colega noastră Ana Cătălina Pătraşcu de la Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti" din Bucureşti.

[9] Împreună cu forma primară de pers. I sg. a indicativului prezent al verbului *a putea, pociu* ([poĉu], ortografiat în textele vechi româneşti **почю** sau **поч**8 – respectiv **почи** sau **поч҃, почь**, de multe ori şi cu **ч** ss. şi fără semn grafic final), *ariciu* reprezintă un caz enigmatic de apariţie a grupului [ĉu] – sau chiar a unei africate neurmate de *-u* final – în poziţie *finală* în cuvinte moştenite, atâta vreme cât toate cuvintele moştenite cu radicalul în velară urmată de vocală palatală au ajuns în română la stadiul *ʇ*/(*d*)z, iar africatele prepalatale urmate de *o* sau *u* reprezintă o evoluţie fonetică normală numai pentru cuvintele latineşti cu *o* sau *u* sub accent – tipurile *picior* < *petiolus*, *tăciune* < *titionem*, *rugăciune* < *rogationem* etc.

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

apar în câte un singur punct cartografic din Crişana, Banat, sudul Moldovei şi sudul Dobrogei şi formează o microarie (3 puncte cartografice) în sud-estul Munteniei; vezi şi anexa 6.

**1.2.3. -*u* după [i̯]**

**1.2.3.1. [i̯] < [ĺ]**

Păstrarea lui *-u* în formele de ind. prez. I sg. ale verbului *a tăia* (*taiu* < *taĺu* < lat. *talio*) se vede pe h. 1878 din ALR s.n., vol. VII, unde fonetismul *taiu* apare ca net predominant în Transilvania, acoperind însă o arie mică în NE Munteniei şi apărând într-un singur punct din sudul Moldovei, 605.

Un dezacord destul de problematic între rezultatele în principiu convergente ale examinării gradului de conservare a lui *-u* după sunet palatal – în diacronie ca şi în sincronie – apare pe h. 144 din ALR s.n., unde sunt cartografiate răspunsurile la întrebarea 5252 din chestionarul ALR II (*mei**u***). Atât cuvântul *mei* (< lat. *milium*), cât şi cuvântul cu etimologie mai obscură (dar probabil înrudit etimologic cu *milium*) *mălai* apar în mod aproape regulat cu *-u* complet dispărut, inclusiv în ariile în care am constatat păstrarea lui *-u* în alte contexte palatale; uneori, în sintagmele cu care s-a răspuns la această întrebare apare un *u* în adjectivul care însoţeşte cuvântul-centru al sintagmei, în timp ce acesta din urmă se termină în *i*, ca în: *malai mînînţăl u* 95, 310 (Crişana), *mei rumînesc u* 723 (SE Munteniei). Numai în două localităţi din sud-vestul Transilvaniei (130 – Poiana Sibiului şi 172 – Arpaşul de Jos) s-a răspuns prin forme cu *-u* asurzit: *mie u*, respectiv *mălai u d-ăla mărunt u*. Într-o situaţie asemănătoare se află răspunsurile la întrebarea 5251 (*mei**u*** *tătăresc*) din chestionarul ALR II, pentru care harta 145 din ALR s.n. (pe care sunt net predominante cuvinte nerelevante pentru chestiunea pe care o urmărim) are *mei tătăresc u* 705 (E Munteniei), dar în rest numai *mălai* (*malai*) în câteva puncte din Moldova (531, 414, 520, 537).

**1.2.3.2. [i̯] < [ń]**

La fel ca în cazul lui *genunchi* (vezi mai sus), refacerea morfologică a formei primare rezultate din lat. *calcaneum* reduce posibilitatea urmăririi comportamentului lui *-u* după sunet palatal în acest cu-

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

vânt exact în aria tipică a conservării lui [ń], deoarece o mare parte a Banatului (împreună cu punctele 403, 405, 447, 455, 458 din sud-vestul Transilvaniei; ALRR *Sinteză* II, h. 275) are forme refăcute, cu finala [ńě]. În ariile în care flexiunea etimologică este păstrată, formele cu *-u* asurzit au însă o extensiune considerabilă, incluzând Crişana, Transilvania, o mare parte a sudului Moldovei şi o mare parte a Munteniei.

Din răspunsurile obţinute la întrebarea [343] din chestionarul NALR (*ţin*) sunt relevante pentru problema pe care o urmărim în acest studiu formele iotacizate primare, adică formele cu radical în [i̯] (< [ń]) – care supravieţuiesc în prezent numai într-o parte din jumătatea nordică a Dacoromaniei (graiurile de tip muntenesc, care acoperă în principiu toată jumătatea sudică, au forme cu radicalul iotacizat redus, de tipul [ţiu̯], iar graiurile bănăţene şi cele moldoveneşti au forme deiotaciazate); vezi anexa 7.

| **forme cu *-u*** | **forme fără *-u*** |
|---|---|
| **ţîi̯u̯** 156, 157, 159, 164–168, 171, 177–179, 181, 185, 189, 198, 202, 205, 208–210, 218, 243, 259, 260, 271, 272, 290–292, 297, 305, 307, 308, 322–324, 326, 334, 344, 346, 347, 353, 354, 356, 359, 367–369, 376, 391, 393–397, 406–409, 411, 412, 422–426, 434–439, 635, 636, 640, 645, 649, 650, 665; **ţîi̯u̯** 182.<br><br>**ţĩi̯u̯** 215, 220; **ţĩi̯u̯** 216; **ţĩi̯u̯**217<br>**ţîi̯u̯** 169, 410, 615, 667, 0211. | **ţîi̯** 163, 170, 175, 180, 184, 187, 188, 200, 203, 204, 213, 233, 242, 244, 245, 251, 252, 256–258, 261, 267, 268, 270, 273, 274, 279–281, 283–285, 287–289, 296, 298, 299, 303, 304, 309–314, 318–321, 325, 335, 336, 340, 342, 343, 345, 355, 357, 358, 366, 377, 378, 380, 390, 392, 398, 413, 446, 462, 472, 560, 561, 566–569, 571, 572, 574, 576, 577, 581, 582, 584–586, 588, 592, 593, 596, 597, 602, 604, 612, 615, 617, 619, 622, 624–626, 628, 631, 639, 648, 652, 659, 0125, 0139, 0145, 0184, 0193, 0203, 0206, 0211, 0223. |

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**1.2.3.3. [i̯] din sufixele *-ariu* şi *-toriu*; depalatalizarea**

Existenţa unor variante dialectale ale sufixelor *-ar* şi *-tor* (< lat. *-arius*, *-torius*) este un fenomen frecvent discutat în dialectologia românească (cf. Tratat 1984, p. 212−213). Variantele arhaice cele mai larg răspândite sunt în faza actuală a dacoromânei cele cu *-u* căzut, dar cu *-i-* păstrat ca un element asilabic (considerat diagnostic pentru anumite arii); cf. şi ALRR *Sinteză* II, h. 305. Vocala finală a acestor sufixe a fost foarte rezistentă în dacoromâna veche (grafiile cu ѡ pot fi considerate net majoritare pe ansamblul atestărilor; vezi şi mai jos), dar căderea ei este atestată încă din secolul al XVI-lea (când apare ca un fenomen extrem de specific în anumite texte); căderea vocalei asilabice *i* (sau depalatalizarea lui *ŕ* – o secvenţă în *-rʲ* putând fi interpretată ca *-ŕ*, vezi şi mai jos) apare însă mult mai izolat în dacoromâna veche, ceea ce concordă cu supravieţuirea într-o proporţie considerabilă a singularelor în *-rʲ* în diverse părţi din Dacoromania.

În ALR s.n., vol. III, h. 848 (*fântânar*), difuziunea dialectală a formelor cu finala *-rʲ* (incluzând, pe lângă cuvântul-titlu, derivatele *puţar* – specific pentru aria sudică –, *săpător*, *zidar* – izolat şi *lucrător*) cuprinde Moldova (care este o arie tipică şi omogenă), dar şi numeroase puncte din Transilvania şi chiar puncte din Maramureş (353, 362) şi sudul Olteniei (872, 876); în Banat şi Crişana păstrarea lui *-rʲ* apare izolat (2; 53, 64), iar Muntenia şi Dobrogea sunt în principiu arii cu depalatalizare (formele majoritare sunt de tipul *fîntînár*, *puţár* – uneori cu *-ᵘ̯*: *puţárᵘ̯* 723, 762). Păstrarea lui *-u* asilabic după elementul palatal etimologic este recurentă, dar evident minoritară în Transilavania (punctele 284, 250, 102, 141) şi apare cu totul izolat în punctul 605 din sudul Moldovei (vezi anexa 8).

Cuvântul vechi slav **болиаръ** – împrumutat în română şi în varianta **болиаринъ**, **болѣринъ**, cf. Miklosich LPSGL 40, col. II (> v.dr. *boiarin*, uneori *boiaren*); echivalat de Miklosich cu lat. *unus optimatum*; *princeps* – a fost asimilat în dacoromâna veche cu derivatele în *-ariu* şi a avut o evoluţie convergentă cu a acestora. El acoperă în prezent, în linii mari, numai jumătatea estică a Dacoromaniei (ALR s.n., vol. III, h. 886), fiind înlocuit în cea mai mare parte a

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

ariei vestice de împrumuturile *grof* (< magh.; predominant masiv în Transilvania şi Maramureş, nu însă şi în Crişana; vezi mai jos) şi *spa*(*h*)*íe̯*, *spă*(*h*)*íe̯* (< tc.; regulat în Banat).

În graiurile vestice în care nu a fost înlocuit de împrumuturi mai noi (în speţă în Crişana; cu totul izolat în Transilvania), cuvântul *boier* apare cu forme apropiate de formele sub care a circulat în daco-româna veche: evoluţia diftongului *i̯a* din radical s-a oprit la faza *i̯ę́*, tema palatală se păstrează aproape fără excepţie (numai în punctul 325 apare un singular *boi̯ér*), iar *u* final este *plenison* în punctul 310 şi asilabic în punctele 284, 102, 130 şi 172.

În aria sudică şi estică, cuvântul *boier* se află în concurenţă cu alte două cuvinte relevante pentru problema pe care o urmărim, şi anume derivatul vechi *moşi**er*** şi neologismul *proprieta**r*** (izolat şi cu alţi termeni, a căror structură fonetică este nerelevantă). În general, graiurile munteneşti se caracterizează prin finala depalatalizată la singular (asociată uneori cu prezenţa unui -*ŭ* după *r*); singulare în -*rʲ* apar în punctele sudice 784, 836, 791, 872; ele sunt, la fel ca pentru toate derivatele de acest tip, regulate în Moldova, unde finala *ŭ* nu se întâlneşte decât în punctul 605 (vezi şi anexa 9).

Pe harta 872 din ALR s.n., vol. III, unde sunt cartografiate răspunsurile la întrebarea 2868 (*cantonier*) din chestionarul ALR II, difuziunea dialectală pe care o au variantele sufixului *-ar*/*-er* într-un împrumut relativ recent (< fr. *cantonni**er***, dar cu finala identificată în graiuri cu sufixul moştenit din lat. *-arius*) nu poate fi urmărită decât parţial, ca urmare a faptului că împrumutul este uneori „reconstruit” în română prin asocierea cu alte afixe derivative (ex. *cantor**gán*** în punctul 551), dar mai ales a concurenţei cu alte cuvinte; toată jumătatea vestică a părţii nordice a Dacoromaniei are pentru această noţiune forme paroxitone în *-ăr*, reprezentând un tip fonetic specific împrumuturilor din germană (varianta predominantă este *bǫ́ctăr*). Interesantă este însă răspândirea variantei în -*rʲ* a sufixului în jumătatea vestică a ariei sudice (punctele 886, 872, 876, 791, 836, 833, 784); varianta cu -*rʲŭ* apare într-un singur punct din reţeaua

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

ALR II, 605 din sudul Moldovei (vezi anexa 10). La fel ca în cazul cuvântului discutat mai sus (împreună cu derivatele sinonime), Muntenia (cel puţin jumătatea ei estică) şi Dobrogea apar şi în acest caz ca arii cu depalatalizare.

Pe de altă parte, supravieţuirea variantelor arhaice ale sufixului *-ar* se reflectă extrem de clar în disponibilitatea ataşării lor la baze împrumutate târziu în română; un caz extrem de relevant este în acest împrumutul francez *gendarme*, care în aria vestică s-a asociat, ca urmare a căderii lui *-m*, cu derivartele în *-ar*. Pe harta 884 din ALR s.n., vol. III, formele de singular sunt aproape fără excepţie în *-r̯i̯* (*-r̯i̯ᵘ̯*) şi prezintă amănuntul destul de curios că prezenţa lui *-ᵘ̯* este evident mult mai extinsă decât în cazul derivatului vechi *fântânar* (vezi *supra*), caracterizând 10 puncte din Transilvania, Crişana şi Oaş (172, 130, 102, 141, 250, 310, 272, 279, 349 şi 346). Deşi căderea lui *-m* se înregistrează şi în ţinuturile de dincoace de munţi, formele rezultate rămân în afara oricărei urme de asociere cu variantele sufixului moştenit *-ar*, finala radicalului fiind constant *-r*; singura excepţie este *jandár̯i̯* (sg. şi pl.) 791.

Datele comentate mai sus ne permit să formulăm concluzia că formele primare *-ar̯u̯* şi *-tor̯u̯* sunt astăzi practic necunoscute graiurilor dacoromâne; formele cele mai arhaice sunt cu finală palatală la singular (*-r̯i̯* sau *-r̂*) – ceea ce atrage şi omonimia regulată cu pluralul – şi formează arii destul de întinse, dar nu foarte unitare, în Crişana şi Transilvania; aria pentru care singularele în *-r̯i̯* sunt tipice şi apar cu maximă consecvenţă este Moldova. În aria sudică, depalatalizarea formelor primare poate fi considerată un fenomen încheiat, aşa încât derivatele cu sufixe moştenite din lat. *-arius* şi *-torius* nu mai au nici o relevanţă pentru problema evoluţiei lui *-u* final în context palatal.

**1.2.3.4. [i̯] din formele cu labială intervocalică**

Forma primară *su̯i̯u* < lat. *subeo* supravieţuieşte în variante cu *-u* asilabic, care au, după cum se poate vedea pe h. 1966 din ALR s.n., vol. VII, o extensiune geografică identică cu a formei *ta̯i̯ᵘ̯* < *talio* – ceea ce arată că *-u* precedat de *i̯* a evoluat uniform în dacoromână

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

(indiferent de originea semivocalei palatale). Prezenţa formelor cu -*ʲᵘ* în arii mai puţin evidente decât cele care se conturează în anexele 1−5 se explică fără îndoială prin faptul că reţeaua ALR II este mult mai rară decât reţelele ALR I şi mai ales NALR.

**1.2.3.5. [i̯] din sufixul verbal *-ăi* (*-îi*)**

Formele tari de persoana I sg. ale verbelor în *-ăi* (*-îi*), care ar constitui unul din tipurile de contexte fonetice cuprinse în cercetarea noastră, sunt forme târzii în dacoromână; verbele de acest tip au aparţinut în dacoromâna veche, în cea mai mare parte a cazurilor, conjugării slabe (vezi Zamfir 2005, p. 341, 343, 344, 353, 354, 364 şi urm.). Prezenţa relativ sporadică a lui *-u* în acest tip de forme (adică un *pipăi̯u* sau *pipăi̯ʲᵘ*) – incomparabilă cu *-u* (*-ʲᵘ*) după *i̯* în cuvintele în care finala *-i̯u* apare în dacoromână de la cele mai vechi atestări – este un argument că acolo unde apare, *-u* (*-ʲᵘ*) după *i̯* reprezintă un fenomen de *conservare* a unui stadiu fonetic arhaic, independent – sau, eventual, favorizat cel mult în parte – de mecanismele de rezolvare a omonimiilor morfologice, în speţă a omonimiei sg.−pl. în flexiunea nominală (cazul *pui̯u–pui̯*) şi a celei dintre persoana I şi a II-a singular ale indicativului şi conjunctivului prezent, în cea verbală (cazul *tai̯u–tai̯* sau *pipăi̯u–pipăi̯*).

Forme tari în *-ăi* (*-îi*) apar în răspunsurile la întrebarea [279] (*mă scarpin*) din chestionarul NALR, în sensul că verbul *a râcâi* (*râcăi*) formează o arie destul de compactă în sudul Munteniei, acoperind şi o mare parte din jumătatea sudică a Olteniei şi o mică parte din sud-vestul Transilvaniei (vezi ALRR *Sinteză* II, h. 159); în toată această difuziune există însă un singur caz de *-u* asilabic la pers. I sg. a indicativului prezent: *mă rîcîi̯ᵘ* în punctul 828 din SE Munteniei.

În cazul verbului *a pipăi* (întrebarea [373] din chestionarul NALR), care este aproape general dacoromân (ALRR *Sinteză* II, h. 246; vezi anexa 11), difuziunea formelor cu *-u* final (întotdeauna asilabic) este totuşi considerabilă, în sensul că astfel de forme acoperă o mare parte a Transilvaniei, dar o poţiune destul de redusă din sudul Munteniei; în celelalte arii care au *-u* final după sunet palatal în

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

alte cuvinte, ele sunt necunoscute, amănuntul cel mai remarcabil fiind absenţa lor din toată Crişana (care este, cum se ştie, aria cea mai tipică şi mai extinsă a conservării lui *-u*).

**1.2.3.6. [i̯] din forme refăcute**

Este, de asemenea, în acord cu ceea ce am spus sub **1.2.3.5.** despre *conservarea* lui *-u* după sunet palatal şi despre absenţa lui din tipuri fonetice *fără vechime* în dacoromână, faptul că formele de singular refăcute care apar ca răspuns la întrebarea [291] (*plămân*) din chestionarul NALR (vezi şi ALRR *Sinteză* II, h. 175; Zamfir 2011, p. 523−524) şi care formează o arie compactă în Moldova (cuprinzând sudul ei, care este, cum am mai arătat, o arie cu *-u* păstrat după sunet palatal) sunt în mod absolut regulat fără *-u*: *plămi̯* (masc. sg.) în cvasitotalitatea punctelor; *plomi̯* în punctul 631.

## 2. Tipurile fonetice cu radical în sunet palatal în dacoromâna veche şi reprezentarea lor în scrierea chirilică

### 2.1. Tipul în [i̯] (tipul *puĭu*)

Dintre cele trei tipuri fonetice incluse în cercetarea noastră, tipul I este cel mai bine reprezentat în dacoromâna veche, graţie faptului că include serii de forme verbale – cum sunt formele de pers. I sg. ale perfectelor slabe (*lucraĭu*, *vă(d)zuĭu*, *veniĭu*), forma *voi̯u* (extrem de frecventă ca auxiliar de viitor) şi, într-o măsură ceva mai mică, formele iotacizate *ţii̯u*, *pui̯u*, *spui̯u*, *vii̯u*, *cei̯u*, *pi̯ei̯u* – cu corespondentele lor „semiiotacizate” *ţinĭu*, *punĭu*, *vinĭu*; *cerĭu*, *pïerĭu* (vezi şi *infra*).

Tipul în [i̯] include cuvintele moştenite cu [i̯] < [ĺ] (*pui̯u* < *pullus*, *voi̯u* < **voleo*, *sai̯u* < *salio*), [i̯] < [ń] (*ţiń u* < *teneo*), [i̯] < [ŕ] (*cei̯u* < *quaereo*) şi diverse categorii de cuvinte împrumutate, în care ponderea cea mai mare par să o deţină numele proprii de origine biblică, antroponime (fie devenite „populare”: tipurile *Andreĭu*, *Mihaĭu* – acesta din urmă specializat ca variantă „populară”, în opoziţie cu forma livrescă *Mihail* –, fie livreşti: tipurile *Timoteĭu*, *Zevedeĭu*) şi toponime (*Galileĭu*).

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

Grafia tipică pentru segmentul fonetic final din toate aceste serii de forme este cu **ѡ** după slovă cu valoare vocalică în condiţiile păstrării lui [u] final şi cu **и** (de cele mai multe ori **ѝ**, începând cu secolul al XVII-lea) pentru cele în care segmentul [i̯u] este redus la [i̯].

Alături de seriile de forme enumerate mai sus trebuie grupată o serie de cuvinte în care segmentul fonetic final are o realizare care poate fi interpretată fie ca

*a*. o secvenţă C nepalatală + [i̯u]/[i̯], serie care cuprinde toate substantivele în *-rĭu* (unde intră substantivele formate cu sufixele moştenite *-arĭu* şi *-torĭu*, la care se adaugă substantivul *cerĭu* < *caelum*, în care finala este neetimologică), fie ca

*b*. o secvenţă C palatalizată + [u]/Ø, unde trebuie socotite, pe lângă cuvintele cu sonantă dentală palatalizată neredusă la [i̯], menţinute încă într-o parte a dacoromânei vechi (tipurile verbale „semiiotacizate" [ţińu] şi [ceri̯u]), câteva substantive împrumutate, precum *fealĭu* (general dacoromân) şi *pustinĭu* (dialectal în dacoromâna veche, cu difuziune identică cu a formelor moştenite de tip [ţińu]).

Gradul de relevanţă pe care îl are ponderea formelor în *-ĭu* în fiecare text depinde, fireşte, de măsura în care *u* final este conservat, în acelaşi text, după un sunet nepalatal. Din acest motiv, textele cu *-u* final regulat (cazul CV) sau predominant (cum este cazul cu psaltirile rotacizante sau cu *Cod. St.*) au o valoare probantă mai redusă în privinţa rezistenţei lui *-u* după sunet palatal.

Concurenţa între formele în **ѡ** şi cele în **и** datează din secolul al XVI-lea şi are caracterul unei predominanţe nete a tipului etimologic; ea este prezentă practic pe toată întinderea teritoriului dacoromân, dar în grade diferite de la o regiune la alta.

**2.1.1. Aria rotacizantă**

Materialul pe care poate fi urmărită conservarea lui *u* final în context palatal este, aşa cum am indicat deja, sensibil redus ca urmare a faptului că unul din texte (CV) iese din discuţie ca având *-u* regulat în toate tipurile de contexte, iar celelalte (psaltirile rotacizante) ilustrează şi ele o fază destul de conservatoare în această privinţă, aşa

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

încât prezenţa lui *-u* în cele trei tipuri pe care le urmărim trebuie raportată în permanenţă la contextul de ocurenţă a formelor respective.

Tipul *puŭu*, extrem de bine atestat în psaltiri în formele de perf. s. 1 şi în forma 1 a auxiliarului de viitor, este cu *-u* în majoritatea covârşitoare a atestărilor: ex. *fūŭ**u*** PH 23$^{v}$:9 de jos; 24$^{v}$:7 de jos; 32$^{r}$:4 etc.; *vrūŭ**u*** PH 71$^{v}$:1 de jos; 103$^{r}$:5 de jos; 103$^{v}$:9 (coocurent cu forme fără *-u* în alte tipuri fonetice: *şer'bū Ī* 103$^{v}$:14, *ponosluĪ* 103$^{v}$:15) etc. Forme terminate în **и** apar totuşi printre extrem de numeroasele actualizări ale persoanei I sg. a perfectului simplu: *vrū**i*** PH 34$^{r}$:11 (precedat de *voŭ**u*** cu două rânduri mai sus); *putu**i*** 34$^{v}$:1 (neg.); coocurenţa lor cu variante în **ѡ** ale aceluiaşi tip (cum se întâmplă în PH 34$^{r}$) oglindeşte o instabilitate specifică acestui fenomen. Varianta *voŭ**u*** este net predominantă la forma 1 a auxiliarului de viitor: *voŭ**u*** PH 50$^{v}$:7 de jos; 103$^{v}$:4, 5, 7 de jos; 104$^{r}$:1 etc. (peste 150 de ocurenţe); singura excepţie, *voi* PH 75$^{r}$:7 de jos, este precedată de o formă de perf. s. 1 cu *u* păstrat, *aflaŭ**u*** 75$^{r}$:12).

În această etapă istorică, formele (semi)iotacizate par a rămâne în afara fenomenului reducerii lui *-u*: ind. prez. 1 *ceŭ**u*** PH 21$^{v}$:1, 8 de jos, 6 de jos;103$^{v}$:3; 108$^{v}$:1, conj. prez. 1 se *ţinѣŭ**u*** PH 106$^{v}$:6 de jos, la fel ca împrumuturile în V + (*ń*)*ĭu*: *războŭ**u*** PH 76$^{r}$:13; *vasileŭ**u*** PH 78$^{v}$:4; *pustin'ѧŭ**u*** PH 51$^{v}$:13 (*ѧ păm‹ă›ntu ~ şi neѧblatu*).

Modificările suferite de formele în *-torĭu* şi de forma *cerĭu*, a căror frecvenţă este notabilă, se rezumă la o depalatalizare (în cazul celor dintâi; statutul etimologic al formei *cerĭu* îngreunează, în principiu, caracterizarea formei *cer*(*u*) ca formă primară în dacoromână sau ca formă situabilă pe aceeaşi treaptă cronologică cu formele de tip *agĭutorѣ*, *făcătorѣ*) fluctuantă: *ceră**u*** PH 1$^{v}$:10; 7$^{v}$:9 de jos; 9$^{r}$:6 etc. (peste 25 de ocurenţe); *cuptorŏ**u*** PH 16$^{r}$:3 de jos; *biruitorŏ**u*** 43$^{v}$:7; *cruţătorŏ**u*** 97$^{v}$:4 de jos.

Caracterul extrem de instabil pe care l-a avut, pentru multă vreme şi în toate ariile dacoromânei vechi, reducerea lui *-u* precedat de sunet palatal se vede în faptul că fenomenul nu numai că nu avansează pe măsura trecerii timpului, dar că anumite manifestări ale lui par chiar estompate într-un anumit moment istoric în raport cu anvergura pe care o aveau într-un moment anterior. Aşa cum apare în *Cod.*

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

*I.* în primele decenii ale secolului al XVII-lea, reducerea lui *-u* s-ar putea descrie ca un „regres” în raport cu faza ilustrată de psaltirile rotacizante, deoarece nu afectează decât adverbul moştenit ⰰ*tă**ĭu***: ⰰ*tă**i*** 100$^{v}$:8; *de*ⰰ*tă**i*** 187$^{r}$:2, pe când celelalte forme ale seriei au regulat finala ѡ: *căuta**ĭu*** 13$^{r}$:9; 13$^{v}$:10; *căl'ca**ĭu*** 36$^{r}$:3-4 de jos; *vъdzu**ĭu*** 13$^{r}$:10; *vo**ĭu*** 14$^{v}$:2 de jos etc. Formele în *-rĭu* sunt perfect regulate: ex. *ce**rĭu*** *Cod. I.* 1$^{r}$:3; 5$^{v}$:5; 6r:8; 8v:3 etc. (recurent); *ağ uto**rĭu*** *Cod. I.* 14$^{v}$:1-2 de jos; 104$^{v}$:2 de jos etc.

**2.1.2. Banat şi Transilvania de sud-vest**

În aria care este actualmente poate cea mai relevantă pentru rolul contextului palatal în conservarea lui *-u*, formele cu vocala finală etimologică erau net preponderente în secolul al XVI-lea: ex. *vo**ĭu*** PO 62:15; *fi**ĭu*** PO 90:5, 18; 91:2; 172:16; *ce**rĭu*** PO 62:4 de jos. La fel ca pretutindeni în această epocă, ele sunt totuşi concurate de variante în *-i*: *voi* PO 62:9 (urmat de *vo**ĭu*** pe r. 15); *pui* PO 51:4 (*ū*ⰰ ~ *de porumbъ*); *fii* (= *filius*) 93:10 (*Acmu derepъ* [sic] *aceaѧ dragъ* ~ *ascultâ*).

O reducere consecventă a lui *-u* după sunet palatal pare să fi caracterizat, judecând după regularitatea formelor în **-и** din ES, Transilvania de sud-vest încă de la jumătatea secolului al XVI-lea: toate antroponimele ebraice care apar până târziu ortografiate cu **-ѡ** în textele religioase româneşti din diverse regiuni, ca şi unele toponime ebraice care au circulat în dacoromâna veche în forme cu acelaşi tip de structură fonetică a finalei[10], sunt scrise în ES cu **-и**: ex. *Andrei* 3$^{r}$:9; 26$^{v}$:7 de jos; *Zevedei* 3$^{r}$:3 de jos; 26$^{v}$:6 de jos; *Vartolomei* 26$^{v}$:3-4 de jos; *Maѳei* 26$^{v}$:3 de jos; *Alfei* 26$^{v}$:1 de jos; *ѳaddei* 27$^{r}$:1; *Galilei* (toponim) 4$^{r}$:9; *Cananei* (toponim) 27$^{r}$:2-3. De asemenea, sunt scrise cu **-и** cuvinte de tipul *crai* (sg.) 8*r*:12 (*ceta*[te] *a ūnui ~ mare*); 78$^{r}$:3 (*ĭaca ~ al teu vïne la tïne smerit*; **-т** ss.). Cuvintele care în majoritatea surselor dacoromâne vechi au forme în *-rĭu* predominante până la

[10] Formele feminine de tip **ѭѵдєѧ** (grafie rezultată dintr-o contaminare între slovele ѡ şi ѻѵ) ES 4$^{r}$:11 sunt rare în scrierea românească veche.

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

tipicitate sunt terminate în -ꙗ̆ în ES: *mujdar*ꙗ̆ (= muştar) 45[r]:9–10 (*grăūnţului de ~*).

Tipul I pare a fi fost destul de instabil în epoca veche în această parte a Dacoromaniei, deoarece textele de după 1600 „inversează” întrucâtva imaginea care se conturează din comparaţia între PO şi ES. Formele de tipul *puiu* – care într-o operă lexicografică sunt listate în fonetismul care trebuie considerat tipic pentru sistemul respectiv – apar în Banat, la aproximativ 70 de ani distanţă faţă de PO, în variante fără *-u* final, a căror regularitate în AC este destul de deconcertantă şi în orice caz fără analog în sursele contemporane şi chiar şi în cele mai târzii: *Aj. Allium* 4:13; *Csumpoj* [= cimpoi] *Lysipipium* 26: adăugat între r. 10 şi 11; *Mej. Milium* 86:5; *Olej. Oleum* 100:8; *Oloj. Oleum* 100:10; *Paj. Stramen* 102:9 de jos; *Plaj. Amplitudo. Spatium* 110:5 de jos; *Pui. Pullus* 118:6 de jos; de asemenea, formele tipic bănăţene cu *ń* neredus la *i* sunt fără vocală finală în AC: *Bubony. Ulcus, apostema* 21:5; *Csepony. Ca'pe* [grafie pentru *cœpe*, cf. *Cser. Ca'lum* 23:12] *mas* 23:3 de jos; *Csoropy. Cornix masculus* 25:12; *Descuny. Resero* 30:6 de jos; *Kĕlkĕny. Calcaneus* 65:14; *Kuny. Clavus* 76:7; *Olony. Grandis olla* 100:10 (în continuarea cuvântului precedent); *Purony. Pus* 119:6. În plus, toate derivatele cu sufixele provenite din lat. *-arius* şi *-torius* – ca şi reflexul lui *caelum*, în care stadiul *-r*(*u*) este primar – sunt în AC fără *-u* final şi cu finala radicalului depalatalizată: *Cser. Ca'lum* 23:12; *Akoperitor. Coopertor* 5:13; *Alegetor. Elector* 6:6; *Aperetor. Defensor* 9:11; *Apuketor. Raptor* 10:12; *Arunketor. Proiector* 12:6 etc. În schimb, în Transilvania de sud-vest (regiune învecinată cu Banatul şi având multe trăsături comune cu acesta; cf. Gheţie 1975, p. 302), în texte contemporane cu AC, atât seria în V + *iu*, cât şi seria în *-torĭu*, sunt regulate în NTB, cu excepţia lui *ntăi* şi *dintăi* (ex. 188[v]:7 de jos), care apar alături de varianta predominată în *-ĭu* (ex. *ntăĭu* 180[v]:9; 181[r]:27; 185[v]:12; 186[v]:3 etc.).

În ciuda anumitor neconcordanţe destul de greu de explicat, păstrarea lui *-u* după sunet palatal se vede a fi rămas până târziu un fenomen caracteristic graiurilor din jumătatea sudică a Transilvaniei. Textele transilvănene din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea atestă prezenţa regulată a lui *iu* postvocalic, inclusiv în adverbul

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

*ѧtâĭu*, în care avansarea reducerii lui *-u* pare a fi fost în alte arii mult mai pronunţată decât în alte cuvinte ale aceleiaşi serii (vezi mai jos): *ѧtâĭu Posl.* 8:3, 11. Este, de asemenea, păstrat *-u* final (analogic, dar primar în dacoromână) în ***maĭu*** (= numele lunii; v.sl. **маи**, Miklosich LPSGL p. 359, col. I) *Posl.* foaia de titlu:2 de jos – conservare care, la fel ca cea din adverbul *ѧtâĭu*, este remarcabilă prin faptul că reprezintă un fenomen necondiţionat de sistemul opoziţiilor morfologice.

În Banatul începutului secolului al XIX-lea, *-u* final este *regulat* în derivatele în *-ariu* şi *-toriu* (inclusiv în împrumuturile care au fost încadrate în acest tip morfo-fonetic, cum este *măgar*): ***măgarĭu***[11] Ţich. *Fab.* 105:6; 107:4 de jos; 110:8 de jos; ***grădinarĭu*** Ţich. *Fab.* 105:6, 11; 106:2; ***cărămidarĭu*** Ţich. *Fab.* 105:9; ***timarĭu*** Ţich. *Fab.* 105:13; ***ajutorĭu*** Ţich. *Fab.* 109:4; ***făcătorĭu*** Ţich. *Fab.* 106:1 de jos; 114:3; ***ĭubitorĭu*** Ţich. *Fab.* 107:16, 17; ***păstorĭu*** Ţich. *Fab.* 114:7; ***nebăgătorĭu*** Ţich. *Fab.* 115:9 etc. Situaţia lui *i̯u* după vocală este, pe de o parte, mult mai slab ilustrată decât a lui *i̯u* după *r*, iar pe de altă parte, chiar şi în limitele unor atestări izolate, mult mai neunitară, deoarece în timp ce *-u* etimologic este redus în descendentul lui *voleo* (**воĭ**, auxiliar Ţich. *Fab.* 104:13), *-u* analogic (vezi şi **2.1.6.1.**) este păstrat în împrumutul slav ***raĭu*** Ţich. *Fab.* 111:5 de jos.

Într-o epocă în care cele mai stabile „tradiţii” ale scrisului vechi dacoromân sunt abandonate, formele cu **ѭ** sunt viabile în tipul *lucrătoriu*: *ѧdemnător**ĭu***[12] Maior *Ist. Prec.* 1:7 de jos; ***tiparĭu*** Maior *Ist. Prec.* 2:9, 5 de jos; *ĭubitor**ĭu** Prec.* 2:4 de jos; ***măgarĭu*** *Cuv. în.* 1:9 (de două ori); *voitor**ĭu** Cuv. în.* 2:4 de jos; *cetitor**ĭu** Cuv. în.* 2:4 de jos; *povăţuitor**ĭu*** Maior *Ist.* 2:14; 6:5; *ajutor**ĭu*** Maior *Ist.* 2:19; *cunoscător**ĭu*** Maior *Ist.* 6:7 de jos; *simţitor**ĭu*** Maior *Ist.* 6:7 de jos. De asemenea, numele romane „adaptate”[13] (având finala *-s* căzută,

[11] Cuvintele de acest tip sunt ortografiate de Ţichindeal cu un semn de scurtime pe **ѭ**: **кърѫмидарѭ, ѭбиторѭ.**

[12] Cum se întâmplă în multe texte chirilice, începând deja din secolul al XVII-lea, **ѭ** final apare în *Istoria* lui Petru Maior cu un semn de scurtime deasupra: **ѧдемнъторѭ.**

[13] Uneori numele romane în *-ius* sunt adaptate după modelul vechi românesc, de origine slavă, în *-ïe*: ex. *Eutrop**ïe*** Maior *Ist.* 3:1.

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

ceea ce se întâmplă numai în parte; contraexemple sunt *Ïuli**ïus** Ţesar* Maior *Ist.* 1:4, 3 de jos, 1-2 de jos; 2:1; *Svetoni**ïus*** Maior *Ist.* 1:3 de jos; *Dïo Cassï**us*** Maior *Ist.* 2:11, 15; 3:9, 1 de jos; 5:3 de jos) în *-ius* sunt notate de Petru Maior cu **ѹ**: ex. *Pompe**ĭu*** Maior *Ist.* 1:7.

Cuvintele moştenite cu *i̯* < *ń* au vocala finală păstrată; chiar şi adverbul *întâi* – în care ponderea aparent mai mare (echivalentă cu difuziunea mai timpurie în diverse tipuri de texte, prin urmare şi în diverse arii dialectale) a reducerii lui *-i̯u* la *-i̯* este asociată cu neparticiparea acestui cuvânt la opoziţiile morfologice considerate un factor determinant în viabilitatea lui *-u* după sunet palatal – apare la Petru Maior cu finala întreagă: *ѧtâ**ĭu*** Maior *Ist.* 2:10, 21; 5:22; *dintâ**ĭu*** 4:5.

Acolo unde apar în textul lui Petru Maior, formele de perf. s. 1 sg. îl au pe *-u* analogic păstrat: *zise**ĭu*** (formă remarcabilă prin caracterul ei dublu analogic şi totuşi fonetic conservator) Maior *Ist*. 6:6

Coocurenţa acestui tip de forme cu forme inovatoare (dintre care unele au un grad extrem de ridicat de recurenţă, cum este **єсте** în locul vechiului **ѩсте**) care înlocuiesc tipuri vechi de mare stabilitate în dacoromână (ex. *str**ă**ine* Maior *Ist. Prec.* 1:8 de jos; *str**ă**inĭ Cuv. în.* 1:1; *pr**i**mi* (infinitiv) *Prec.* 2:3 de jos; *c**i*** adversativ Maior *Ist. Prec.* 1:3; *Prec.* 2:5; *Cuv. în.* 2:5 de jos; 2:19; 4:22; 5:7, 21, 26; *ïar* adeversativ Maior *Ist. Prec.* 1:5; *Prec.* 2:13; – dar *ïar**ă*** Maior *Ist.* 2:13; 3:13, 18; 5:14, 24; *dar* adversativ Maior *Ist. Prec.* 2:11; formele frecvente cu *e̯a* redus, ca *se v**e**de* Maior *Ist. Prec.* 2:2; *ѧtun**e**rec* Maior *Ist. Prec.* 2:3-4; fem. sg. *ac**e**ïa Cuv. în.* 2:8; fem. sg. *ac**e**ïaşĭ* Maior *Ist.* 4:21 – dar şi *şopt**ea**şte Cuv. în.* 1:3; *vr**ea**me Cuv. în.* 1:9; *Cuv. în.* 2:9; 5:5; *ţ**ea**se Cuv. în.* 1:3 de jos; *tr**ea**ce* 2:18; *gr**ea**le* 3:3; *se dus**ea**se* 3:18; *cu ac**ea**le să se l**ea**ge* 4:17: *se v**ea**de* 4:17 etc.; înlocuirea lui *şt* etimologic cu *st* în formele feminine de genitiv-dativ *ace**st**ïa Cuv. în.* 2:9: 4:1 de jos) dovedeşte că atribuirea formelor cu **ѹ** unei tradiţii grafice este neîntemeiată şi că *-u* final (probabil asurzit, judcând după semnul de scurtime care apare în mod consecvent pe **ѹ**) după sunet palatal trebuie să fi fost în Transilvania primei jumătăţi a secolului al XIX-lea o realitate fonetică pe care o confirmă situaţia din graiurile transilvănene actuale şi care a continuat să fie notată în

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

scris şi în textele posterioare perioadei Şcolii Ardelene: perf. s. 1 *visa**ŭ**u*[14] *Arghir* 172:8 de jos; *vrejito**rŭ**u* *Arghir* 175:12.

**2.1.3. Transilvania de nord-vest**

În textele din *Cod. St.*, *-u* după sunet palatal este foarte stabil, dar are, în condiţiile rezistenţei generale a lui *u* final, o relevanţă destul de scăzută: ind. prez. 1 *spu**ŭ**u* *Cod. St.* 15v:2; conj. prez. 1 *să spu**ŭ**u* *Cod. St.* 15$^{v}$:2 (~ *lo**r*ⷮ*u*); *vo**ŭ**u* *Cod. St.* 13$^{v}$:5 (~ *să vă**dzu***; în context de *-u* final *aproape* regulat în diferite tipuri fonetice, inclusiv în articol – care e de obicei ss.; ex. *plân'**şu*** r. 4, *dizi**şu*** r. 5, *direp*ⷮ*ţilo**ru*** r. 6–7, *păcâtoşilo**ru*** r. 7); *căuta**ŭ**u* *Cod. St.* 13$^{v}$:10 (~ *ﻩ ğo**su** pre pămăn'**tu***). Formele cu sufix în [rɨu] au şi ele vocala finală regulată: *lumin*ⷮ*to**rŭ**u* *şi sf*‹i›*nţito**rŭ**u* *şi sp*‹ă›*sito**rŭ**u* *Cod. St.* 91$^{r}$:6-7; *măr'gărï**tarŭ**u* *Cod. St.* 47r:1-2 de jos; 47v:5-6 de jos (*-ρи-*; într-o porţiune cu *u* final predominant după sunet nepalatal).

**2.1.4. Ţara Românească**

Una din cele mai complicate probleme ale istoriei reducerii lui *u* final în context palatal şi ale caracteristicilor dialectale ale acestui fenomen provine din faptul că reducerea lui *-u* în toate seriile tipului I este neobişnuit de avansată la Coresi, ceea ce contrastează puternic nu numai cu situaţia din celelalte texte contemporane, ci şi cu ceea ce arată texte munteneşti mult mai târzii, unde stabilitatea lui *-ŭu* este remarcabilă atât în interiorul sistemului graiurilor munteneşti, cât şi în comparaţie cu sursele contemporane provenite din alte arii geografice.

Forma primară *vo**ŭ**u* (predicativ şi auxiliar) este recurentă la Coresi (ex. CT 13$^{v}$:2; 14$^{r}$:6, 8 de jos, 7 de jos; 16$^{v}$:11; 23$^{v}$:6 etc.), la fel ca perfectele slabe (ex. *vru**ŭ**u* CT 5$^{r}$:10; 24$^{r}$:9), formele iotacizate de pers. I sg. (ex. *spu**ŭ**u* CT 21$^{r}$:12) şi reflexul lui *filius* (*fi**ŭ**u* CT 16$^{r}$:6; 31v:9); alternanţa cu variantele cu *-u* redus are însă o intensitate notabilă în formele iotacizate (ex. conj. prez. 1 *să vi**i*** 31$^{r}$:2–3 de jos) şi

[14] Faptul că formele la care ne referim se găsesc într-un text versificat (şi, ca atare, că există cazuri în care măsura metrică a versului pare să sugereze că grafiile cu ѡ nu au acoperire fonetică) este nerelevant, fiind mai presus de îndoială că versificaţia din această perioadă este departe de a respecta reguli prozodice stricte.

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

în adverbul ѧ*tă***ĭ*u*** 26$^{r}$:4, concurat de ѧ*tăi* 28$^{r}$:10. Aceste trăsături se regăsesc şi în documentele munteneşti contemporane, unde alternanţa între prezenţa şi absenţa lui *-u* este destul de intensă în forma de ind. prez. 1 a verbului *a vrea*: *voĭ**u*** DÎR XXXII 239$^{r}$:9, 1 de jos; 239$^{v}$:3, 8; DÎR XXXIV 254$^{v}$:3; DÎR CXV 208:2, 3 – dar *vo**i*** DÎR XXV 120:13 (de două ori).

Seria în care predomină reducerea lui *-i̯u* este la Coresi seria derivatelor în *-arius* şi *-torius*, unde variantele în *-ri* sunt cu totul fără analog între textele contemporane şi neobişnuite chiar în textele mult mai târzii; alternanţa acestor forme cu cele primare merge până la cazuri de strânsă coocurenţă: *cât'tula**rĭu*** CT 15$^{r}$:3-4; *pâsto**rĭu*** CT 18$^{r}$:11 de jos; *mât'gârita**rĭu*** CT 29$^{r}$:17 (precedat de *mât'gârita**ri*** pe r. 16) – *cūp'to**ri*** 11$^{v}$:9; *mūşta**ri*** 28$^{r}$:10 de jos.

Reducerea în forma de singular a reflexului lat. *cœlum*, sub aspectul *ce**ri*** (**чєри**), este extrem de specifică textelor coresiene, unde forma *cerĭu* este izolată (ex. 32$^{v}$:4): *ce**ri*** CT 10$^{r}$:10 de jos; 10$^{v}$:3, 5, 5 de jos; 11$^{r}$:3 de jos; 12$^{v}$:11-12; 22$^{v}$:7 etc. Deşi atestată cu o recurenţă notabilă în anumite texte coresiene, reducerea lui *-u* precedat de *i̯* (după vocală sau supă *r* în cele două sufixe recurente) a fost în mod incontestabil un fenomen care, în ciuda anvergurii lui, a rămas fluctuant, aşa cum arată contraexexmple ca *dator**ĭu*** CL 1$^{r}$:4; *oltar**ĭu*** CL 2$^{r}$:6; *stihar**ĭu*** CL 2$^{r}$:7; *cer**ĭu*** CL 5$^{r}$:9; *cūrâtor**ĭu*** CL 5$^{r}$:3 de jos – dar ѧ*tă**i*** CL 1$^{r}$:5 (precedat de *dator**ĭu*** pe r. 4); *potir**i*** (sg.) CL 4$^{v}$:2 de jos.

În ciuda atestării extrem de frecvente a reducerii lui *-u* la Coresi, formele cu *-u* au rămas viabile până târziu în Muntenia, în toate seriile tipului *puĭu*; ele se întâlnesc de-a lungul întregului secol al XVII-lea: *mărgărita**rĭu*** *Pr. G.* 90:4 de jos.

Se pare că menţinerea pe scară largă şi până târziu a formelor primare în *-ar**ĭu*** şi *-tor**ĭu*** se datorează în bună măsură unei tradiţii care a proliferat variantele arhaice ale celor două sufixe şi reproducerea lor consecventă în toate derivatele create pe baza lor. Altminteri, fenomenul reducerii la *-ri̯* (grafic **ри**; vezi mai sus) şi avansarea lui către refacerea unei opoziţii între singular şi plural prin depalatalizarea singularului (trăsătură tipică a graiurilor munteneşti, vezi **1.2.3.3.**)

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

rămân greu de explicat în Muntenia, unde apar atestări puţin obişnuite pentru perioada veche a dacoromânei, precum *ajutor̄* Cant. *Ist.* 1[r]:3 de jos.

Până târziu în secolul al XVIII-lea, gradul de stabilitate pe care îl are *-u* în context palatal în textele munteneşti face ca anvergura pe care o avea reducerea lui la Coresi să rămână un mister greu de descifrat. În *Pent. Buc.* (1743), *-u* nu apare redus decât în adverbul *ѧtăĭ* f. titlu[r]:3; 3[r]:40[1]; 9[v]:21[2]: 11[v]:16[1] etc. şi în numele de origine ebraică: *Mihaĭ* f. titlu[r]:3; f. titlu[v]:3, 6 de jos; *Mat҃eĭ* 3[r]:3[2] – în rest este păstrat în aux. *voĭu* recurent, în *cerĭu* recurent, în împrumuturile din seria *raĭu* 6[v]:12[2], în formele extrem de frecvente în *-torĭu* (*mântuitorĭu* 2[v]:13[1]) şi chiar şi în adverbul *ѧtâĭu* 3[r]:25[2]; *din'tâĭu* 3[r]:14[1]; 8[v]:19[1] (*din◣*, spaţiat de *tâĭu*). În *Min. Râm.* (1776), fenomenul păstrării lui *u* poate fi considerat regulat în toate seriile tipului I: aux. viit. 1 *voĭu* 6[v]:3; ind. prez. 1 *ceĭu* I:3; *fiĭu* 1[r]:16; *ѧtâĭu* f. titlu 2; I:6; II:9 de jos; 2[r]:colont., 16; 2[v]:4; 5[r]:19; *din tâĭu* I:2, 18; II:13-14; 2[v]:3[2] (*din´* separat grafic de *tâĭu*); 3[r]:colont. (idem); 4[r]:colont. (idem); 4[v]:18[2] (idem); 5[r]:colont. (idem); 6[r]:colont. (idem); 7[r]:colont. (idem); *dătătorĭu* I:4; *cerĭu* 2[v]:19; *făcătorĭu* 6[r]:4[2] j; *şăzătorĭu* 3[r]:4[2]; *moştenitorĭu* 3[r]:5[2]; *ĭubitorĭu* 3[r]:6-7[2]; *curgătorĭu* 3[v]:17[2]; *folositorĭu* 4[v]:6 de jos; *hrănitorĭu* 6[r]:4[2] de jos etc. Sunt, de asemenea, stabile formele în *-ĭu* în manuscrisul cu trăsături munteneşti (cea mai remarcabilă este, prin frecvenţă, durificarea lui *d* în *dă*) al *Alexandriei* de la 1799, unde gradul cel mai ridicat de recurenţă îl au formele de pers. I sg. a perfectului simplu (*ѧncepuĭu Alex*. 1799 166:titlu, 1; *v◣zuĭu Alex*. 1799 166:18)

**2.1.5. Moldova**

Păstrarea lui *-u* este predominantă în Moldova secolului al XVI-lea, unde concurenţa pe care formele cu **-и** o fac celor cu **-ѹ** este neglijabilă: *fiĭu* (*фиѹ*) LP 209[v]:6 de jos; *ѧtăĭu* LP 210[r]:10 (scris cu **ы**); 216[r]:4 (*ѧnt-*); 216[v]:1; 220[r]:9, 2 de jos; 220[v]:4; 225[r]:9, 10; 231[v]:9–10 (*ѧnt-*) etc.; *ōl'tarĭu* LP 207[v]:1-2 de jos – dar *ѧtā̆r̄* LP 220[r]:5.

Textele moldoveneşti din secolul al XVII-lea atestă păstrarea lui *-u* într-o proporţie care arată că fenomenul reducerii după sunet pala-

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

tal nu a înregistrează nici un progres faţă de secolul precedent; în *Pr. I.*, *ĭu* postvocalic nu este redus la *i* decât în *ѧtăi* şi *dentăi*, care sunt *absolut regulate*: *ѧtă**i** Pr. I.* 166$^{v}$:2 de jos; 167$^{r}$:13; 170$^{r}$:7, 9, 2 de jos etc. 171$^{r}$:5; *dentă**i** Pr. I.* 81$^{r}$:15 (ѝ ss.); 170$^{r}$:4(*n'*); 170$^{v}$:16 (idem; redus chiar în legătură sintactică: *~-l*ь *mun'ci*); 183$^{v}$:1 de jos etc. În ciuda regularităţii pe care o are în *Pr. I.* – şi care concordă cu faptul că reducerea lui [i̯u] la [i̯] este sensibil mai avansată în acest cuvânt decât în celelalte cu structură identică a finalei, în texte din diferite regiuni şi epoci –, *ѧtăĭ* nu poate fi considerat o formă generalizată în nici o parte a dacoromânei vechi; în textul moldovenesc al *Caz. I.* (practic contemporan cu Pr. I.), *ѧtăĭu* are un grad foarte ridicat de recurenţă, dar se opune totuşi lui *ѧtă**i** Caz. I.* 381$^{r}$:12 (precedat de *ѧtă**ĭu*** pe r. 7 şi urmat de *ѧtă**ĭu*** pe r. 14 – ceea ce este o fluctuaţie în care se reflectă instabilitatea fenomenului şi prinn care se explică, în ultimă instanţă, neconcordanţele dintre atestări în diverse faze istorice.)

Formele în *-rĭu* sunt regulate în textele moldoveneşti din jurul anului 1650. Formele precum *cup'tor*ь *Pr. I.* 156$^{v}$:12; *ĭubitōr*ь *Răsp. Predosl.* 4:3 (*~ de ѧvăţătur*ь; urmat de *socotitor**ĭu*** pe r. 4); *neştĭutor*ь *Răsp. Predosl.* 4:2 de jos (*prostac*ь *şi ~*; dar *ajutor**ĭu*** *Răsp.* 2$^{v}$:1 de jos) sunt minoritare şi – dată fiind extensiunea tipului *cuptor**i*** în graiurile moldoveneşti actuale – ridică o întrebare destul de dificilă: a statutului real pe care îl au în textele vechi moldoveneşti atestările depalatalizării, adică dacă ea va fi fost un fenomen cunoscut marginal şi în Moldova sau dacă formele respective reprezintă infiltraţii din sistemele altor graiuri.

Numele de origine ebraică în *-ĭu* sunt frecvente la Varlaam şi îl păstrează pe ѝ: într-un mare număr de cazuri (ex. *Vartilime**ĭu*** *Caz. I.* 374$^{r}$:20), dar contraexemplele apar şi în această categorie: *Ēlise**i*** *Caz. I.* 365$^{v}$:14; *Zakhe**i*** *Caz. I.* 377$^{v}$:10; 378$^{r}$:11; 379$^{r}$:3, 14 (pe acelaşi rând cu *Zakhe**ĭu***), 16; 380$^{r}$:7; 380$^{v}$:4 (urmat pe rândurile 5 şi 6 de *Zakhe**ĭu***) etc. Aceeaşi reducere este ilustrată de forma *Andre**i*** *Pr. I.* 179$^{v}$:14, 16. Prezenţa, în proporţie considerabilă, a formelor în **-и** chiar şi în textele în care dubletele în **-ѝ** au un grad extrem de ridicat

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

de recurenţă pare să ateste o concurenţă reală între două tipuri de fonetisme; trebuie deci admis că reducerea lui *u* final după sunet palatal, deşi mai târzie şi evident mai lentă decât în alte tipuri de contexte fonetice, era în curs în dacoromâna veche în cele mai multe arii dialectale – chiar şi în Moldova, unde menţinerea lui *-u̯* după vocală, *ḱ*, *ǵ*, *ĉ* şi *ĝ*, dar mai ales în sufixele *-aru̯* şi *-toru̯*, este extrem de bine atestată, iar în cazul celei din urmă categorii concordă cu supravieţuirea formelor în *-rʲ* până în faza anchetelor dialectale moderne.

Textele moldoveneşti arată păstrarea lui *-u* până târziu după 1700: la Nicolae Costin se întâlnesc *răsipi**torĭu*** *Ceas. d.* 14:27; *plăti**torĭu*** *Ceas. d.* 14:27; *apărâ**torĭu*** *Ceas. d.* 14:28-29; *arătă**torĭu*** *Ceas. d.* 14:18, 20 (*-tâ-*); *săcri**ĭu*** *Ceas. d.* 12:20 – faţă de *ѧ̆tâ**ĭ*** *Ceas. d.* 13:10; 14:27; *ѧ̆tâ**i*** *Ceas. d.* 14:13, 30; *ѧ̆ntă**i*** *Ceas. d.* 14:notă marg. După cum am arătat şi în alte locuri, reducerea lui *-u* în adverbul *întâi* se arată cm pretutindeni mult mai avansată decât în toate celelate serii de forme care aparţin tipului I şi trebuie privită ca un caz în care a jucat într-adevăr un rol irelevanţa morfologică a finalei. În *Sin. I.* (1746), formele în V + *u̯* rămân aproape regulate (ex. ind. prez. 1 sg. *puĭu Sin. I.* 31:4; *să puĭu Sin. I.* 17:1; 29:1; *raĭu Sin. I.* 31:3), cele în *-i* fiind net minoritare (ex. aux. *voĭ Sin. I.* 15:2 de jos). Formele primare în *-rĭu* sunt ilustrate de atestări ca *tropa**rĭu*** *Sin. I.* 7:1; *ĭubito**rĭu*** *Sin. I.* 10:3–4 – deşi acelaşi text oferă şi câteva atestări ale fenomenului depalatalizării, asociat cu reducerea lui *-u* (vezi **2.1.7.2.**).

Nici la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi începutul celui următor situaţia nu este diferită în Moldova; în ciuda avansării accentuate a unor inovaţii dialectale specifice (cele mai notabile sunt închiderea lui *e* medial şi final la *i* şi monoftongarea lui *e̯a* accentuat şi a lui *e̯a* final), *u̯* final se păstrază atât după vocală, cât şi după *r*: auxiliar *voĭu* *Erotocrit* 179:12; 180:11, 15 (scris cu ѡ); *ascultătō**rĭu*** *Erotocrit* 179:14; *armăsa**rĭu*** *Erotocrit* 180:17–18; *luminătō**rĭu*** *Erotocrit* 182:22; *aġutō**rĭu*** *Erotocrit* 182:23. Tipul conservator este net predominant faţă de cel care a devenit în timp diagnostic pentru Moldova (*şi acum după voѧ sa, este călătō**ri** cu mine Erotocrit* 180:8–9) şi cu

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

cel depalatalizat (*şăzătō**r** Erotocrit* 180:10). Cel mai interesant şi mai elocvent indiciu al viabilităţii lui *-i̯u* după *r* în Moldova este o atestare în care se reflectă puterea analogiei pe care am prezentat-o şi sub **1.2.3.3.**, adică încadrarea unui neologism în *r* printre formele vechi în *-ri̯u*: *amō**rĭu*** *Erotocrit* 183:12.

**2.1.6. *u* după *i̯* în împrumuturi**

**2.1.6.1.** Deşi analogic, *u* final precedat de un *i̯* provenit din reducerea unei consoane muiate (ex. *Í*: tipul **крлль** = rex, Miklosich LPSGL, p. 308, col. II) sau dintr-o succesiune vocală + *i* (tipul **рай** = paradisus, Miklosich LPSGL, p. 782, col. I) a avut aceeaşi stabilitate ca *u* din formele moştenite: *cra**ĭu*** *Cod. St.* 107$^{v}$:5-6 de jos (într-o porţiune fără *u* final în context nepalatal – *derep'т* r. 2, 3, *cănd* r. 5–6, *scris-am̄* r. 7, *altūİ* r. 4 de jos, *nūmârūİ* r. 3 de jos, *Adam̄* r. 2 de jos – dar prezent după sunet palatal în tipurile I şi III: *Mâhac**ĭu***, *Būldūja**rĭu*** ); *ra**ĭu*** *Cod. St.* 35$^{v}$:11; 36$^{v}$:4 de jos; 52$^{v}$:8; 79$^{r}$:6.

Reducerea lui *-u* în cuvintele din această serie este prezentă şi ea la Coresi: *pūstī**i*** CT 30$^{v}$:5 (*lōc* ~). La fel ca în cazul lui *-ĭu* din cuvintele moştenite, atestările timpurii ale fenomenului reducerii diftongului ascendent [i̯u] la [i̯] sunt dovada unui fenomen început devreme, dar care a avansat mult mai lent decât reducerea lui *-u* precedat de sunet nepalatal, deoarece formele în **ю** apar pe scară largă în toate tipurile de texte; supravieţuirea lor depăşeşte limita cronologică convenţională a dacoromânei vechi: *cra**ĭu*** *Alex.* 1799 166:titlu, 15, 5 de jos; 167:1; Maior *Ist.* 3:4; *războ**ĭu*** Maior *Ist.* 2:2; 3:3 de jos (scris cu **є**); 5:1 (idem), 13 (idem), 21 (idem), 27 (idem).

**2.1.6.2. Aspectul fonetic al numelor proprii străine în *-i̯u* în textele româneşti vechi**

Deşi a avut o mare stabilitate în numele proprii de acest tip, segmentul fonetic final *-i̯u* (chirilic **ю**) apare încă din secolul al XVI-lea redus la *-i̯* (chirilic **и**) în texte de diferite origini: *Ma*ş*ei Cod. St.* 103$^{v}$:1 de jos (într-o porţiune de text fără *-u*, ex. *răspūns* r. 4 de jos, *Tatăl* r. 3 de jos, *ѧvăţat* r. 2-3 de jos). Fenomenul – care prezintă inconsecvenţe în interiorul aceluiaşi text: ex. *Neche**ĭu*** *Cod. St.* 9$^{v}$:1

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

de jos – are o anvergură fără analog la Coresi, unde formele de tip *Galile**ĭu*** 5$^{v}$:6 de jos (*duse-se* ~); *Zevede**ĭu*** CT 18$^{v}$:4 (coocurent cu 5 alte nume în *-ei*) etc. sunt coocurente la tot pasul de forme cu ѡ redus, ex. *Galile**i*** 4$^{v}$:4 de jos (*de* ~ *la Ïōr'dan*); *nazore**i*** 4$^{r}$:7; *Maѡei* 16$^{r}$:1–2 de jos etc.

Cu toate că oscilaţia între variantele în *-ĭu* şi cele în *-i* este extrem de timpurie, ea constituie un caz de persistenţă îndelungată a unei variaţii libere; formele aparţinând tipului arhaic sunt încă viabile în texte în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Maѡe**ĭu*** *Posl.* 1:2 de jos.

### 2.1.7. Depalatalizarea formelor primare în -*i̯u*

#### 2.1.7.1. Depalatalizarea secvenţelor în vocală + -*i̯u*

Fenomenul depalatalizării formelor în vocală urmată de *i̯u* – cuprinzând forma etimologică ***fiĭu*** < *filius* şi formele iotacizate primare ***ţiĭu*** şi ***viĭu*** < *teneo*, respectiv *venio* – este o inovaţie atestată încă din secolul al XVII-lea în toate cele trei provincii istorice româneşti, deşi în mod sensibil diferit de la un tip de cuvinte la altul; modificarea formei nominale are o localizare diferită şi a avut un ritm de generalizare profund diferit în raport cu cele două forme verbale (a căror evoluţie poate fi considerată destul de omogenă). Forma primară *fiĭu* este evident mai rezistentă în timp decât formele verbale, în a căror modificare par a fi intervenit influenţe interparadigmatice. Fonetismul medial sau final *-i̯u*(-) este regulat acolo unde apare în mod frecvent depalatalizarea în tipul *-tor̯u*, ceea ce indică un decalaj istoric considerabil: ***fiĭu****l*(*ui*) apare, de exemplu, în *Cod. I.*, text în care tipul depalatalizat în *-tor(ului)* este recurent, deşi nu regulat: ex. ***fiĭu****Ī* *Cod. I.* 183$^{v}$:6; 189$^{v}$:1 de jos (*fi-*; ~*lui*);192$^{v}$:9 (~*lui*).

Depalatalizarea radicalului este totuşi atestată şi în refelxul lui *filius*, ca şi în alte cuvinte în vocală + *i̯*, încă de la jumătatea secolului al XVII-lea: ***fiu*** AC 45:17 (~. Filius); *faris**eu*** *Caz. I.* 1$^{r}$:4; 1$^{v}$:9 (titlu); 2$^{v}$:10; 3$^{v}$:7; 4$^{r}$:9; 7$^{r}$:5, 10 etc. Pentru formele iotacizate secundare *ţi̯u* şi *vi̯u*, vezi Zamfir 2005, 439, 453, 461, 465.

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

Texte (cu mult) posterioare anului 1650 atestă fonetismul primar *fiĭu*, adică absenţa reducerii care s-a generalizat în timp până la a deveni singura formă admisă de norma literară: *Fíĭu*ъ *Sin. I.* 20:10; *Arghir* 173:7 (fără ъ); 175:10 de jos (idem); *Fíĭu**luĭ** Sin. I.* 4:4; 6:9; 11:5 etc.; *Erotocrit* 179:9 de jos (*fi*-); *Fíĭu**le** Sin. I.* 22:1.

**2.1.7.2. Depalatalizarea tipului în C nepalatală + -*i̯u* în dacoromâna veche**

În seria cuvintelor în *-ĭu* intră, în dacoromâna veche, cuvântul *cer**ĭu*** < *cælum*, în care palatalizarea finalei radicalului este neetimologică: *cer**ĭu*** *Cod. St.* 9$^{v}$:2 de jos; *Cod. I.* 170$^{r}$:1. După toate aparenţele, reflexul lui *cælum* a fost asociat foarte devreme cu tipul fonetic (de mare productivitate în dacoromână) reprezentat de derivatele în *-ar**iu*** şi *-tor**iu*** şi, foarte probabil, şi cu reflexul normal al lat. *quæreo* > *cer**iu*** şi a urmat aceeaşi soartă cu a acestui tip. Această asociere era neîncheiată în faza celor mai vechi texte, deoarece psaltirile rotacizante şi ES atestă fonetismul etimologic *cer**u*** (cu segmentul *ru* final sau înainte de articol; eventual cu *-u* căzut): *cer*ъ ES 5$^{r}$:3; 5$^{v}$:11, 6 de jos; 9$^{r}$:9 de jos; 9$^{v}$:5 de jos; 10$^{v}$:4 de jos; 11$^{r}$:1 etc. Autenticitatea grafiei чєрь, în sensul corespondenţei cu un fonetism real [cêr], este confirmată de recurenţa ei în texte mai târzii şi mult mai creditabile, prin acurateţea grafică, decât manuscrisele secolului al XVI-lea sau decât o tipăritură cu particularităţi ieşite din comun cum este ES: *cer*ъ *Caz. I.* 76$^{r}$:11; 82$^{r}$:6; *cer**ului** Caz. I.* 182$^{v}$:5; 230$^{v}$:1; vezi şi mai jos.

Depalatalizarea tipului primar *-v̆ăţător**ĭu***/*răbdător**ĭu*** este atestată încă din epoca celor mai vechi texte şi se asociază de obicei cu amuţirea lui *u* final după *r* (segmentul final ръѡ devine cel mai adesea ръ – mai rar рꙋ): *cer**u*** PH 62$^{v}$:11 de jos; 63$^{v}$:1; 68$^{v}$:1 de jos; *cer**uĭ*** 42$^{v}$:14; *cer**ūlui*** 77$^{v}$:9 de jos; *cer**u**relūr*ъ 14$^{v}$:11 – dar *cer**ĭu*** recurent în toate formele flexionare, cu sau fără articol); *acoperitō**r***ъ PH 60$^{r}$:12 de jos (*al' mïeu* ~); *ağutor*ъ PH 75$^{r}$:10 (scris cu ѡꙋ în loc de ѡ; greşeală de copiere: ~ *tar**ĭu**lui*, cu ѣ adăugat deasupra lui ѡ) – dar *ağutor**ĭu*** recurent; *izbăvitor**u***ъ PH 42$^{v}$:3 de jos – dar *izbăvitor**ĭu**lu* 14$^{r}$:9-10; 59$^{v}$:5-6 de jos; *ōltar**ū**lūi* LP 207$^{v}$:7 (pe aceeaşi pagină cu *ōl'tar**ĭu***); *cūrva**r***ъ

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

LP 207$^{r}$:8; *cer*ъ *Cod. I.* 189$^{v}$:6 de jos; *cinstitor*ъ *Cod. I.* 187$^{r}$:10-11 (precedat de *ľubitor**ĭu*** 10); *fâcâtor̄ Cod. I.* 184$^{r}$:6 (precedat de *pu*ī*tâtorĭului* 1); *ōltar*ъ Moxa 335:19; *păstor*ъ, *lecuitor*ъ *Mol.* 84:29, *lūmînător*ъ *Mol.* 84:30, *zdrobitor*ъ *Mol.* 84:34 (precedate şi urmate de un număr considerabil de forme în *-torĭu*); *Ghenuar*ꙋ *Caz. I. Cupr.* 4$^{r}$:27; 4$^{v}$:4 (precedat de *Ghenuar**ĭu*** pe r. 2); *Fevruar*ъ *Caz. I. Cupr.* 4$^{v}$:5 (urmat de *Fevruar**ĭu*** pe r. 7); 52$^{r}$:1; *ajutor̄* Cant. *Ist*. 1$^{r}$:3 de jos; *neguţător*ъ *Caz. I.* 33$^{r}$:15 (precedat imediat de *corâbï**rĭu***) – dar *ce**rĭu*** *Răsp. Predosl.* 7:11 (scris cu un semn de „scurtime” pe ѡ: чєрiѡ̆); *Predosl.* 8:6 (idem); 3$^{v}$:5. Spre deosebire de fenomenul amuţirii lui *-u* după depalatalizare, care nu poate fi urmărit decât pe o porţiune din paradigma de singular (cuprinzând formele fără articolul enclitic *-l*(*u*) / *-lui*), depalatalizarea în sine are avantajul de a fi observabilă în toate formele de singular, indiferent de prezenţa sau absenţa articolului: ex. *vătător**ul*** *Cod. St.* 49$^{r}$:3. Fenomenul are un caracter extrem de instabil pretutindeni unde apare; oscilaţia între fonetismele *-rĭu-* şi *-ru-* în poziţie medială este foarte intensă în unele texte (un astfel de caz îl constituie, de exemplu, *Cod. I.*).

Deşi păstrarea finalei palatale are o viabilitate diagnostică în graiurile moldoveneşti (vezi **1.2.3.3.**), forme cu depalatalizare apar relativ sporadic în anumite texte moldoveneşti, încă din secolul al XVIII-lea – atât la derivatele în *-torĭu*, cât şi la verbele în *-r* din domeniul iotacizării – şi se asociază cu reducerea lui *-u*: ex. *ērtător*ъ *Sin. I.* 10-11; *purtător*ъ *Sin. I.* 20:4; ind. prez. 1 sg. *cer*ъ *Sin. I.* 28:3 de jos; *biruitōr Erotocrit* 180:5. De asemenea, în *Sin. I.* este atestat, alături de tipul mai vechi *ce**rĭu*** 5:7; *ce**rĭu**ri* (pl.) 5:5, tipul depalatalizat *cer*ъ 27:9 (*suĭ-ne* ~ cu *năl̦tarea Ta*). Graţie recurenţei derivatelor în *-ariu* şi *-toriu* în textele de toate tipurile, ca şi faptului că fenomenul conservării lui *r̦ĭ* (*r̦i̇, r̦*) se poate urmări în toate poziţiile, nu numai la finală, tipul cu depalatalizare trebuie considerat net minoritar (deopotrivă în reflexul lui *cœlum* şi în derivatele în *-ar̦ĭu* şi *-tor̦ĭu*) în textele moldoveneşti (aşa cum este şi normal într-o arie conservatoare), unde formele ca *ce**rĭu**lui Erotocrit* 180:9 de jos; *ce**rĭu**le Erotocrit* 180:24; *ce**rĭu**rile Erotocrit* 179:2-3 de jos; *ce**rĭu**rilōr Erotocrit* 180:12; *jude-*

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

*cător**ĭu**l҃ Sin. I.* 8:9; *ag̑utor**ĭu**luĭ Sin. I.* 26:4-5 sunt categoric predominante.

Depalatalizarea formei primare *feal**ĭu*** este un fenomen generalizat târziu în dacoromână şi de păstrarea îndelungată a elementului palatal la finala radicalului trebuie legată reducerea diftongului *e͡a* la *e* (altminteri *e͡a* ar fi rămas intact, ca în tipul *deal*), în sensul că depalatalizarea este posterioară reducerii lui „*e͡a* în poziţie moale”. Forma *feal**l҃*** apare totuşi în *Caz. I.* 67$^{r}$:8; 69$^{v}$:1. Formele primare au rămas însă viabile multă vreme după data celor mai vechi atestări ale depalatalizării; distribuţia lor în texte indică instabilitatea fenomenului depalatalizării: *f**ѧl**ĭu**ri Ceas. d.* 13:7 – dar *f**ѧl** Ceas. d.* 14:8 (*acest ~ de bine*). Există atestări care probează dependenţa reducerii lui *e͡a* de contextul palatal următor – cu alte cuvinte, forme cu *e* în radical, dar cu finala acestuia nemodificată: ***felĭu**rĭ de felĭu**rĭ de aşternuturĭ ţăsute cu fir Erotocrit* 178:6–7 de jos.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea, *feal**ĭu*** este curent în texte: Maior *Ist.* 3:3 de jos (*tot ~l de meşterĭ*); *Arghir* 174:6 (*~l*).

**2.2. Tipul II: *ќ* / *ǵ* + (*i̯*) + *u* în dacoromâna veche**

Al doilea tip fonetic a cărui evoluţie interesează cercetarea noastră include cuvintele moştenite cu [ќ] < [cl], [ǵ] < [gl]: *ochĭu* < *oculus*, *veghĭu* < *vigilo*, a căror grafie tipică este cu **кю**/**гю** pentru formele în care *-u* final se păstrează şi cu **ки**/**ги** pentru cele cu [(i̯)u] redus la „zero” ([ĭ] final fiind absorbit în articulaţia oclusivelor palatale precedente). Particularitatea acestui tip este că, dintre cele trei tipuri cu radical în sunet palatal din dacoromâna veche, el este cel mai stabil; începând de la cele mai vechi texte şi până târziu în secolul al XVIII-lea, formele în **ки**/**ги** sunt, pe ansamblul dacoromânei, extrem de rare (practic inexistente) atât în raport cu cele în **кю**/**гю**, cât şi în raport cu formele cu *u* redus ale celorlalte două serii de care ne ocupăm.

Tipul II este, ca urmare a faptului că numărul cuvintelor provenite din forme latine de tip *o**c**(**u**)**l**um* este destul de redus, iar majoritatea sunt folosite (din motive semantice) îndeosebi la plural, cel mai slab reprezentat în textele dacoromâne vechi. În limitele acestei slabe

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

atestări, tipul II se prezintă, cum am spus, ca cel mai stabil din cele pe care ne-am propus să le urmărim în acestă cercetare, formele de singular nearticulat fără -ꙋ fiind practic inexistente în dacoromâna veche: *ochĭu* PH 83ʳ:4 PO 248:2 de jos, 3 de jos (~ *dereptъ* ~); *unghĭu* PH 100ᵛ:16; *un'chĭu* (оуѫ̑кю) LP 227ʳ:5 de jos; 227ᵛ:2, 6 de jos; 233ʳ:4 de jos. Formele de pers. I sg. ale verbului *a junghia* au şi ele *-u*: ğĭunghiĭu (< *iug*(*u*)*lo*) PS 386:4 (н ss.); *jūnghĭu* CP 227ᵛ:1 de jos. Grafiile cu кю şi гю rămân regulate şi se întâlnesc până târziu în tete din toate regiunile: *vechĭu Mol.* 85:1 de jos; *Ceas. d.* 11:6 de jos; 13:11; *Ceasl. Târg.* 16:22; *genunchĭu Ist. eth.* 88:6-7 de jos.

Unul din puţinele cazuri de excepţie de la regula păstrării lui *-u* după oclusivele palatale îl reprezintă grafiile окъ ES 8ʳ:2; векъ ES 24ʳ:2 (în care к urmat de ъ, nu de и, redă în mod cert oclusiva palatală [ḱ] în poziţie finală, dovadă forma articulată recurentă окюлъ ES 12ʳ:5 de jos, 4 de jos, 1 de jos etc.); preznţa lui [ḱ] la finală, la jumătatea secolului al XVI-lea, reprezintă totuşi o reducere fonetică excepţională prin vechime şi singulară nu numai printre atestările contemporane, cât şi printre cele mult mai târzii ale tipului II.

Păstrarea lui *-u* după oclusivă palatală era un fenomen regulat în Banat la jumătatea secolului al XVII-lea, când se întâlnesc în AC formele: *Engsenun**kyu*** [= îngenunchiu]. *Genuflecto* 40:8; *Kure**kyu***. *Caulis* 77:1, col. II; *O**kju***. *Oculus* 99:10 de jos; *Renun**kyu***. *Ren* 121:1 de jos; *Ungyecz. Angulus* 161:1 de jos; *Un**gyu***. *Idem* 162:1; *Un**kyu***. *Patruus* 162:8.

### 2.3. Tipul III: *ĉ* / *ĝ* + (*i̯*) + *u* în dacoromâna veche

Tipul în africată prepalatală include cuvintele moştenite problematice *aricĭu* < *ericius* şi *pocĭu* < **potio* (?) şi toate derivatele cu sufixele de origine slavă *-acĭu* (*-ecĭu*) şi *-icĭu*.

Particularitatea acestui tip în dacoromâna veche este legată, pe de o parte, de faptul că alfabetul chirilic prezintă slove speciale pentru africatele prepalatale [ĉ] şi [ĝ]: ч, respectiv ѵ –, astfel că pentru diferenţierea lor de velarele [c] şi [g] nu este nevoie de o slovă corespunzătoare unui timbru vocalic palatal (cum este cazul pentru diferenţierea lui [ḱ] şi [ǵ] de [c] şi [g] – două perechi consonantice cărora

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

le corespunde o singură pereche de slove, **к** şi **г**); pe de altă parte, orice element vocalic palatal asilabic putând fi absorbit în articulaţia africatelor (ca şi a fricativelor) prepalatale precedente – astfel încât marcarea lui grafică este *facultativă* –, fiecăreia din realizările fonetice aflate în opoziţie – [ĉ(i̯)u], [ĝ(i̯)u]/[ĉ(i̇)], [ĝ(i̇)] – îi corespund câte două tipuri de grafii pentru fiecare stadiu de evoluţie a lui *-u*: **чю, гю** şi **ч҃, г҃** pentru formele cu *-u* păstrat, respectiv **чи, ги** şi **ч, г** urmate de semn fără valoare fonetică (un ier sau paiericul) sau suprascrise, pentru formele cu *-u* final redus.

Formele gramaticale în care poate fi urmărită evoluţia lui *-u* după africată prepalatală sunt persoana I sg. a indicativului prezent a lui *a putea*, ***poci(u)*** < **potio* (păstrată pe toată durata dacoromânei vechi) şi a perfectului etimologic al lui *a face*, ***feci(u)*** < *feci* (slab atestată şi dispărută foarte devreme; problema lui *-u* final neetimologic este aici o problemă generală a perfectelor de pers. I sg., vezi Zamfir 2007, p. 77–80). Alături de acestea, tipul III include substantivul moştenit ***arici(u)*** < *ericius* (în care evoluţia segmentului fonetic final este obscură în aceeaşi măsură ca în forma verbală ***poci(u)***) şi numerosele derivate în sufixul slav *-aci*(*u*)/*-ici*(*u*) – unde *-u* este analogic. După cum se vede, *u* final în tipul III nu este etimologic decât în două cuvinte, *ariciu* şi *pociu* – în care evoluţia consonantismului, adică însăşi raţiunea aparteneţei acestor cuvinte la seriile cu radical în consoană palatală (consoana de aşteptat ar fi fost în amândouă africata dentală [ţ], nu cea prepalatală) rămâne obscură.

**2.3.1. Banat**

Variantele cu şi fără *-u* sunt concurente în PO la forma de ind. prez. 1 a lui *a putea*, cea primară fiind predominantă: ***pocĭu*** 62:8 (neg.), 10, 11; 68:6 (neg.); 108:5 de jos – dar ***poci*** (**почи**) 62:17 (neg.); ***poč҃*** (**поч҃**) 107:7 de jos. Formele de tipul III prezente în AC arată clar că, în timp ce păstrarea lui *-u* în tipul ***ochiu*** era generală în Banat la jumătatea secolului al XVII-lea (vezi **2.2.**), reducerea lui poate fi considerată generalizată în tipul *ariciu* (ca şi în tipul *puiu*, vezi **2.1.2.**): *Ari**cs**. Herinacius* 12:3; *Ba**cs**. Opilio* 15:5; *Bi**cs**. Flagellum* 18:6 de jos; *Fuga**cs**. Fugax* 47:17; *Kon**cs**.* — [netradus] 71:14;

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

*Kopacs. Arbor* 71:18. Forma primară *poci*(*u*) apare deiotacizată în Banat încă de la jumătatea secolului al XVII-lea (*Pot. Possum* AC 115:1), devenind în acest fel nerelevantă pentru problema supravieţuirii lui *-u* după *ĉ*.

**2.3.2. Transilvania de nord-vest**

Formele în [ĉu] sunt regulate, singurele variaţii fiind de ordin pur grafic: ***pocĭu*** *Cod. St.* 6$^{r}$:4 de jos (neg.) – ***pocu*** *Cod. St.* 32$^{v}$:7 (neg.); ***fecĭu*** *Cod. St.* 2$^{v}$:6; 35$^{v}$:10; *Cod. I.* 173$^{r}$:5 – ***fecu*** *Cod. St.* 2$^{v}$:5 (pasaj cu *u* final inconsecvent); ***vracĭu*** *Cod. St.* 100$^{v}$:5 de jos (precedat în aceeaşi frază de 3 forme verbale în *-mъ*); *Mâha**cĭu*** *Cod. St.* 107$^{v}$:1 de jos; 122$^{v}$:3 de jos.

**2.3.3. Moldova**

În tipul III, *-u* final, prezent în ***aricĭu*** (**аричю**) LP 208$^{r}$:6, păstrat până târziu în Moldova (după cum arată forme ca ***bicĭu*** *Ceas. d.* 14:7 de jos), apare încă din faza celor mai vechi texte moldoveneşti alături de formele cu *-u* redus. Concurenţa există în LP – unde alături de forma în [ĉu] reprodusă mai sus apar ind. prez. 1 ***poč*ъ** 229$^{v}$:6 de jos (**ч** ss.) şi ***vrač*ъ** (**врачъ**) 210$^{v}$:4 (*ca ūn*ъ ~ *mâestrū*) – şi se menţine, cam cu aceleaşi caracteristici ale frecvenţei relative a celor două faze, până în secolul al XVIII-lea: ***pocĭu*** *Ceas. d.* 13:10; ***bicĭu*** *Ceas. d.* 14:28; ind. prez. 1 ***poč*ъ** *Sin. I.* 15:6, 7; conj. prez. 1 *să poč*ъ *Sin. I.* 30:7.

**2.3.4. Ţara Românească**

Reducerea lui *-u* apare la Coresi şi după africata prepalatală, în alternanţă cu formele primare; dată fiind frecvenţa relativ scăzută a tipului, decalajul este însă mic: ***pocĭu*** CT 17$^{v}$:15; *să **pocĭu*** *C. Ap.* 36:4 – dar ***vrač*** CT 16$^{v}$:9 (**ч** ss.). Păstrarea lui *-u* în reflexul românesc al lui *ericius* este atestată în Muntenia şi după 1600 (***aricĭu*** *Pr. G.* 90:6 de jos) şi pare a fi fost mai durabilă şi mai regulată decât în formele lui *a putea*, unde se poate ca dispariţia lui *-u* să fi fost favorizată analogiile cu alte forme de pers. I sg. Se pare, de asemenea, că atâta vreme cât au rămas neafectare de depalatalizare (vezi **2.1.7.2.**), seriile în *-ariu* şi *-toriu* ale tipului I au fost mai stabile decât

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

formele derivate în *-aciu* şi *-eciu*, unde *-u* – cert analogic – este redus într-o măsură considerabilă în texte în care sufixele primare *-ariu* şi *-toriu* sunt practic intacte: de exemplu, *cărmač Mol*. 84:24-25 este precedat şi urmat de 6 forme în *-torĭ**u***.

**3. Concluzii**

În ciuda tuturor neconcordanţelor dintre atestările vechi dacoromâne, a tuturor avansărilor unor inovaţii şi apoi a revenirii unor stadii mai vechi, ca şi a variaţiilor care se constată la examinarea situaţiei din grauirile dacoromâne numite în mod convenţional (în ciuda vechimii pe care o au deja cele mai multe anchete) „actuale", este deasupra oricărei îndoieli că *-u* precedat de sunet palatal (*i̯* sau consoană) are, în toate momentele istorice, ca şi în aproape toate graiurile dacoromâne, o viabilitate incomparabilă cu a lui *-u* precedat de sunet nepalatal. S-ar putea ca evoluţia diferită a celor trei tipuri de segmente fonetice finale pe care le-am urmărit în expunerea noastră să se explice prin faptul că, dincolo de posibilele diferenţe de interpretare fonologică, ca şi de diferenţele de pronunţare (sau cel puţin de notare a ei) observabile pe atlase, aceste tipuri au în comun faptul că înainte de *-u* există un element palatal care în ultimă instanţă este echivalabil cu *i̯*, formând împreună cu vocala următoare un segment fonetic nedisociabil, ca un diftong ascendent. Atâta vreme cât acest segment este astfel perceput (aşa cum se vede şi în grafii vechi cu **ѭ** după slove care notează consoane palatale[15] şi în care în principiu ar fi suficient, în grafia chirilică, **ѹ**), el are în mod evident o evoluţie diferită de a voacalei labiale închise în poziţie finală.

În ciuda a ceea ce s-ar putea crede despre lipsa de acoperire fonetică a grafiilor cu *-u* (uneori *-ŭ*) care apar încă în secolul XX în texte *literare*, tipurile fonetice de care ne-am ocupat aici erau cu certitudine viabile în româneşte la data pătrunderii şi răspândirii multor neo-

[15] În afară de consoanele de care ne-am ocupat aici, lucrul se poate observa în grafiile vechi pentru forme cu fricative prepalatale la finala radicalului; un exemplu foarte interesant – nu numai în sine, ci şi pentru plasarea lui destul de târzie în timp) este *ōstaşĭu Sind.* 1802 189:18, 25. Este remarcabil cum segmentul care în poziţie finală este notat **шѣ** în ambele cazuri în care este folosit cuvântul la N−Ac. sg. neart. devine **шѹ** înainte de articol: *ōsta**şu**luĭ Sind.* 1802 189:23, *ōsta**şu**l Sind.* 1802 189:24.

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

logisme latino-romanice. Aşa s-ar putea explica faptul că un neologism ca *servi**ciu*** – extrem de frecvent în limba curentă cu sensul „loc de muncă; slujbă” –, se va fi generalizat în uzul vorbitorilor într-o epocă în care coexistau dubletele de tipul *ariciu–arici* şi va fi fost integrat în acest tip de oscilaţie, dând naştere unei perechi în care varianta fără *-u* constituie o acoperire lexicală larg răspândită (calificată în prezent ca incorectă) pentru o noţiune curentă într-un registru informal; cf. DLR, p. 754, col. II.

## SURSE

*Alex*. 1799 = [...] *vi*ⷯ*ţa şi poveastea şi lucrurile marelui* ⷯ*păratu Alexandru Machedon din cetatea lui Filip craĭu* [...], ms. din 1799, în *Chrest*. II, p. 166−168.

*Arghir* = Ion Barac, *Istōrïa luĭ Arghir şi a preafrumoaseĭ Elena cea mă*ⷯ*stră, şi cu părul de aur*, în *Chrest*. II, p. 172-177 (datat de M. Gaster 1800, dar transcris după ediţia de la Sibiu din 1868 şi după un exemplar defectuos aflat în propria-i posesie).

AC = *Dictionarium Valachico-Latinum* (*Anonymus Caransebesiensis*), cca 1650; am folosit fotocopia şi indicii din ediţia *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicţionar al limbii române*. Studiu introductiv, ediţie, indici şi glosar de Gh. Chivu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2008.

Cant. *Ist.* = Stolnicul Constantin Cantacuzino, *Istoriĭa Ţărïi Rum*◣*neşti,* ⷯ*tru care să cuprinde numele ei ceC dintăi şi cine au* [Á ss.] *fost* [grupul st ss.] *lăcuitoriī eĭ atunci* …, ms. rom. 3443 BAR.

*C. Ap. = Texte de limbă din secolul XVI*. Reproduse în facsimile îngrijite de I. Bianu, membru al Academiei Române, IV. *Lucrul apostolesc. Apostolul* tipărit de diaconul Coresi în Braşov la anul 1563, Bucureşti, Tiparul «Cultura Naţională», 1930.

*Caz.I. = Cazania* de la Iaşi (1643); am folosit ediţia Varlaam, *Cazania*, 1643, ediţie J. Byck [Bucureşti, 1943]; paginile subliniate trimit la porţiunea din *Cazanie* care cuprinde predicile la sărbătorile de peste an, numerotarea ediţiei originale reîncepând de la 1 după încheierea predicilor la duminici.

*Ceas. d. = Cartea ce să chĭamă Časornicul' domnilōr*◣*. De răpăōsatul Neculaĭ Costin č-au fost vel. log. S-au scris* ⷯ *ōraş*◣ ⷯ *Ĭaş*◣ ⷯ *anul* […] ⷯ [= 1700; corectat de M. Gaster în ⷯ= 1714] …, în *Chrest.* II, p.8−14.

*Ceasl. Târg. = Časoslov*◣ *acum*◣ ⷯ*tâĭ tălmăcit*◣ ⷯ *limba rumânească … de … Chv*◣*r*◣ *An*ⷯ*ïm*◣ *Ivireanul*◣ *… s-au tvpărit*◣ ⷯ *sf*‹â›*nta mitropolíe din*◣ *scaunul*◣ *Târgoviş-teĭ, la anul*◣ *7223*, în *Chrest.* II, p. 15−17.

*Chrest.* = M. Gaster, *Chrestomaţie română*, vol. I−II, Leipzig–Bucureşti, F. A. Brockhaus – Socecu & Co, 1891.

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

*Cod. Br.* = *Codicele Bratul* (1559−1560); fotocopie precedată de un studiu de C. Dimitriu, Iaşi, Casa editorială Demiurg, 2005.

*Cod. I.* = *Codicele de la Ieud* (cca 1630), ms. 5032 BAR.

*Cod. St.* = *Codex Sturdzanus*; am folosit fotocopia din ediţia *Codex Sturdzanus*, Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Gheorghe Chivu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1993.

CÎ = *Chea* ѧ*ţelesului scoasă pre limbă rum*‹ă›*nească* […] *t*ѵ*părit* ѧ*tăĭu* ѧ *mitro*ҏ[*olia*] *Bucureşt*‹i› *aniĭ Dom*‹nului› *1678.*

CL = Diaconul Coresi, *Liturghierul*; am folosit fotocopiile ediţiei *Liturghierul lui Coresi*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de Alexandru Mareş, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1969.

CP = Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română* (1577); am folosit fotocopia din ediţia Diaconul Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparaţie cu psaltirile coresiene din 1570 şi 1589*. Text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1976.

CT = Diaconul Coresi, *Tetraevanghelul*; am folosit facsimilele din ediţia *Tetraevanghelul tipărit de Coresi (Braşov, 1560–1561) comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti (1574)*. Ediţie alcătuită de Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R., 1963.

CV = *Codicele Voroneţean*; am folosit fotocopia din ediţia *Codicele Voroneţean*. Ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

DÎR = *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1979.

*Erotocrit* = *Ierōtocrit şi Aretusa* (ms. datat de M. Gaster cca 1800; Moldova), în *Chrest.* II, p. 178−183.

ES = *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu (1551−1553); fotocopie precedată de Studiu introductiv filologic de acad. E. Petrovici. Studiu introductiv istoric de L. Demény, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1971.

*Ist. eth.* = *A luĭ Iliōdōr istorïe e*ѻ*ïopičască* (ms. 1773), în *Chrest.* II, p. 88−93.

ÎL = ѧ*dreptarea Legiĭ cu D*‹*u*›*mn*‹*e*›*zeu, carea are toată judecata Arhïereascâ şi* ѧ*părătească de toate vinil*‹*e*› *preoţeşt*‹*i*› *şi mireneşti* […], ѧ *T*ъ*rgovişte, v leat 7160, a luĭ H*‹*risto*›*s 1652*.

Maior *Ist.* = *Istoria pentru* ѧ*ceputul Românilor* ѧ *Dachia.* ѧ*tocmită de Petru Maïor de Dičo-Sânmărtin* [...] *la Buda* ѧ *crăïasca tïpografïe la anul 1812 tipărită. Ïar acum pretipărită* [...] ѧ *Buda cu Tïparŭul Crăeşteĭ Tïpografïe a Unïversïtateĭ Ungureştĭ, 1834*; abrevierile *Prec.* şi *Cuv. în.* urmate de numere de pagină trimit la paginile textelor *Precuvântare la a doa edïţïe*, respectiv *Cuvânt* ѧ*nainte (al autoruluĭ)*, numerotarea originală a cărţii începând după acestea.

*Min. Râm.* = *Mineŭl*ъ *luna lui octovrie. Care s-au t*ѵ*părit*ъ *acum*ъ ѧ*tâĭu rumâneaşte* ѧ*tru* ѧ*tâ*ѧ *domníe a prea* ѧ*năl*ţ*atuluĭ domn*ъ *Iō Alexandru Iōan*ъ *V*ѱ*ilant*ъ *voevod*ъ *cu blagoslovenïѧ, şi toată chïeltuѧla prea sf*‹*i*›*nţituluĭ mitropolit*ъ *al*ъ

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

*Ūggrovlahïeĭ, Kvr҃ Grigorïē. Prin̄ ōsârdïѧ sf‹i›nţiĭ sale ĭubitorĭuluĭ de D‹u›mnezeu Kvr҃ Chēsarïē ēpiscopul҃ Râm̄‹nicului› ѧ sf‹â›nta ēpiscopíe a Râm̄‹nicului› la anul҃ dela H‹risto›s 1776.*

*Mol.* = *Molitvelnic*, ante 1633, în *Chrest.* I, p. 80–86.

Moxa = Cronica lui Mihail Moxa (Oltenia, 1620), în B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni. Limba română vorbită între 1550–1600*, Tomul I. Ediţie îngrijită, studiu introductiv şi note de G. Mihăilă, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983; am indicat pagina ediţiei G. Mihăilă.

NTB = *Noul҃ Testament҃ sau ѧpăcarea, au leagea noaō a lui I‹su›s H‹risto›s domnului nostru.* […]. *Tvpăritu-s-au… ѧ Ardeal҃ ѧ cetatea Belgradului*, 1648.

LP = *Pravila ritorului Lucaci* (1581); am folosit fotocopia din ediţia *Pravila ritorului Lucaci*. Text stabilit, studiu introductiv şi indice de I. Rizescu, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1971.

*Pent. Buc.* = *Penticostarïon ce are ѧtru sine slujba ce i să cuvine. Care acum̄ ѧtâĭ s-au tâĪmăcit̄ pre limba rumănească şi s-au tvpărit҃ ѧ zilele prea ѧnălţatuluĭ D‹o›mn҃ Iō Mihaĭ Răcoviţă voevod҃* [...] *ѧ ōraş' ѧ Bucureştī, la leat̄ 7251* [= 1743].

PH = *Psaltirea Hurmuzachi*; am folosit fotocopia din ediţia *Psaltirea Hurmuzachi*, I. Studiu filologic, studiu lingvistic şi ediţie de Ion Gheţie şi Mirela Teodorescu, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2005.

PO = *Palia* de la Orăştie (1581–1582); am folosit fotocopia din ediţia *Palia de la Orăştie. 1581–1582*. Ediţie îngrijită de Viorica Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1968.

*Posl.* = *Păstorničasca Poslanïe sau Dogmatica ѧvăţătură a Bisearecíĭ Răsărituluĭ cătră cuvântătoarea turmă* [...] *tvpărită la Sf‹ă›nta Troiţă ѧ Blaj* [ж ss.] *1760 Maĭu 17.*

*Pr. G.* = *Pravila, acesta ĭaste direptătorĭu de leage* […] *tipăritu-se-au* […] *ѧ mănăstir‹ea› Govora vŭ lěto 7149, ĭarâ de la naşterea lui H‹risto›s 1640*, în *Chrest.* I, p. 87–91.

*Pr. I.* = *Pravila* de la Iaşi (1646); am folosit fotocopia fragmentară aflată la biblioteca Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti” din Bucureşti şi, ocazional, transcrierea din ediţia *Carte românească de învăţătură*. Ediţie critică, [Bucureşti], Editura Academiei R.P.R., [1961].

PS = *Psaltirea Scheiană (1482). Mss. 449 BAR*. Publicată de Prof. I. Bianu, bibliotecarul Academiei Române. Tomul I. Textul în facsimile şi transcriere cu variantele din Coresi (1577), Ediţiunea Academiei Române, Bucureşti, 1889.

*Răsp. (Pred.)* = *Cartea, carea să chĭamâ Răspunsul' ѧpotriva catihismusuluĭ* [sic] *calvinesc', făcutâ de părin̄tele Varlaam' mitropolitul' Sučѧveĭ* […] tvpăritâ v' lěto bytĭa mĭra 7153, sp‹ŭ›senĭaže mĭra 1645.

*Sin. I.* = *Sinopsis*, Iaşi, 1746 (Biblioteca Academiei Române, CRV 245B; exemplar fără foaie de titlu).

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

*Sind.* 1802 = *Istōria Sindipŭi filosofuluĭ acuma din limba Elinească prefăcută ↓ rōmâneascâ,* [...] *Sibiĭ 1802*; în *Crest.* II, p. 188−190.
Ţich. *Fab.* = D. Ţichindeal, *Filosofice şi politice prin Fabule Învăţăturĭ* [...], 1814.

## BIBLIOGRAFIE

ALR s.n. = *Atlasul lingvistic român. Serie nouă*, Bucureşti, Editura Academiei R.P.R./R.S.R., vol. I, 1956; vol. III, 1961; vol. VII, 1972.
ALRR *Sinteză* = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), volumul I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.
ALRR *Sinteză* II = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Sinteză* (ALRR. *Sinteză*), volumul II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012.
DLR = *Dicţionarul limbii române* (DLR). Serie nouă. Tomul X, partea a 3-a. Litera S *semn–sîveică*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1990.
Gheţie 1975 = I. Gheţie, *Baza dialectală a românei literare*, Editura Academiei R.S.R., Bucureşti, 1975.
Miklosich LPSGL = Fr. Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, Wilhelm Braumüller, 1862−1865.
NALR *Banat* = *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni. Banat*, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, Editura Academiei R.S.R., 1980.
*Tratat* 1984 = *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Scrisul românesc, 1984.
Zamfir 2005 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea−al XVII-lea)*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005.
Zamfir 2007 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea-al XVII-lea)*, II. *Timpurile din sfera trecutului. Viitorul. Condiţionalul*, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007.
Zamfir 2011 = Dana-Mihaela Zamfir, *Despre etimologia cuvântului* ***plămân*** *în lumina atestărilor vechi şi a variantelor din graiurile dacoromâne actuale*, în *Studii de dialectologie, istoria limbii şi onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha*. Coordonare: Maria Marin, Daniela Răuţu, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2011, p. 518−528.

## SUR L'AMUÏSSEMENT DE *U* FINAL EN ROUMAIN. RÉSISTANCE CHRONOLOGIQUE ET DIFFUSION GÉOGRAPHIQUE DES TYPES PHONÉTIQUES *PUIU, OCHIU* ET *ARICIU*
(*Résumé*)

L'article ci-dessus a un double point de départ, à savoir une recherche historique sur le rythme de l'amuïssement de *-u* final précédé par un son palatal – catégorie qui

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

réunit les types à radical în *i*, en occlusive palatale (*ḱ*, *ǵ*) et en affriquée prépalatale (*ć*, ĝ), tels qu'ils se présentent dans les textes vieux daco-roumains – à différentes époques et dans les différentes aires dialectales –, aussi bien qu'une recherche dialectale en synchronie, c'est-à-dire fondée sur le résultats des enquêtes à questionnaire menées dans le but de la réalisation des atlas et qui permettent d'observer la résistance décidemment plus grande de *-u* (le plus souvent assylabique, mais parfois même syllabique) lorsqu'il est précédé par un des sons palataux qu'on vient d'énumérer. Notre recherche nous a permis d'établir une correspondance entre cette résistance et la situation qui, malgré toutes les fluctuations et les irrégularités, est restées dominante dans les textes (où elle survivait encore durant la première moitié du XX$^{e}$ siècle) et qu'on ne pourrait expliquer qu'en partie par des raisons morphologiques.

**CUVINTE-CHEIE:** *consoane palatale, u final, depalatalizare, arii conservatoare.*
**MOTS-CLÉS:** *consonnes palatales, u final, dépalatalisation, aires conservatrices.*

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan–Al. Rosetti"*
*050711 Calea 13 Septembrie nr. 13,*
*Bucureşti*
*danamihaela.zamfir@gmail.com*

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)

**BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)**

BDD-V716 © 2014 Argonaut, Scriptor
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-13 23:54:05 UTC)